

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄՍԱԿԱՆ

Ա. Զ. Գ. ԿՐԾՆԻՔ. ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ
ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ
ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ — ՀԱՏՈՐ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՏԵՏՐ ՎԵՅԵՐՈՐԴ — ՅՈՒՆԻՍ 1874

Ա. Արեւիկէն . — Թղթալիցան
Բ. Գիւրգիսի
Գ. Մարգարիտի Գործակալի
Դ. Վեդ . — Աւագանի
Ե. Դաւիթ Կարանի Գործակալի
Զ. Հրեայի 'ի Վեդի Գործակալի
Է. Բաւարի . — Պանդարտի Գործակալի
Ը. Շիրակի
Թ. Այլ և ուր

ՅԱՐՄԱՇ

ՏԻՊՈԳՐԱԿԱՆ Ի ՎԱՆՍ Զ. Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ

— 1874 —

THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY
AND
HUMAN ANTHROPOLOGY
OF THE
SMITHSONIAN INSTITUTION
WASHINGTON, D. C.

RECEIVED
JAN 10 1881

FROM
THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY
AND
HUMAN ANTHROPOLOGY
OF THE
SMITHSONIAN INSTITUTION
WASHINGTON, D. C.

RECEIVED
JAN 10 1881

FROM
THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY
AND
HUMAN ANTHROPOLOGY
OF THE
SMITHSONIAN INSTITUTION
WASHINGTON, D. C.

Ա. Զ. Պ. Ա. Յ. Ի. Ն.

Թ. Ղ. Թ. Ա. Յ. ՈՒ. Թ. Ի. Ն.

Կ. ՊՈԼԻՍ 1874 ՅՈՒՆԻՍ 22

• • • Սուրբ. Հարք •

Բաւական ժամանակ օտարներէ մեր եկեղեցին բամբ
բառուելէ յետոյ՝ հարադասներէ ալ սկսաւ ամբաստանու
իլ. մեր եկեղեցիները այնչափ մեծարոյ չեն եղեր, որչափ
բողոքականաց աղօթատեղիները. հոգ չէ եղեր՝ որ
մեր եկեղեցին վարդապետութեան կողմանէ ամբողջ և
մաքուր մնայեր է, այս կողմանէ անկանոն, անմաքուր և
ծայրատեղեղօղները մերինէն պատուական կրլան եղեր.
Աստուած, ի՞նչ չափ ախմարութիւն, ո՛րչափ անընտրո
ղութիւն. Գրիստոս բաժակին ներքին մաքրութիւնը
մեծարոյ կհամարարէր. քան զարտաքինը, բռեալ դե
րեզմանին ներքին ապականութիւնը կը սրովէր. մենք

ընդհակառակն՝ մեր եկեղեցեաց ներքինը, կպահանջենք՝ որ բողոքականաց կամ որ եւ է օտար եկեղեցեաց արտաքին մաքրութեան հետ փոխանակեմք։ Ես այս կողմանէ աւելի հոյակապ, աւելի մաքուր եւ ամենէն պարզ եղողները ցցնեմ մեր մաքրասէրներուն եւ պարզասէրներուն, և Պօլսոյ ահագին մղկիթները, որոյ մէջ մերկ ըսուելու աստիճան պարզութիւն կայ, եւ ներս մտնողները առանց կրօնական հարկաւոր լուացման չեն մտներ։ Այս խելքով մարդիկ՝ շուկայի մէջ խանութէ խանութ շրջելով մինչեւ ուղածը դառնելու աստիճան փնտռողներն են, սէտք է թոյլ տանք՝ որ ուղածներն գնեն։

Ռուսիոյ վարժարանաց խնդիրը մեր լրագիրներուն կէսը ապուշ ըրաւ կէսը չափ։ Ս. Ս. ստորագրութեամբ յօդուածագիր մը Արեւելեան Մասէն մէջ ապուշ կոչեց այն գրիչներն, որ Ռուսիոյ պետութեան մեր վարժարանաց ծրագրին վրայ դրած ծանր լծոյն դէմ սաստկութեամբ բողոքեցին։ Իսկ Օբեդէն՝ այդ յօդուածագիրը չափ կոչեց՝ որ հարկ եղած բողոքը զօրացնելու տեղ՝ խողելու կելլէ։ Մեր խմբագրական ասպարիզին մէջ երգի ծական բառերը հիմայ շատ մանր կուգան։ Ուստի զիրար անհանգիստութեամբ մը հասկցնելու տեղ՝ ապուշ և չափ ծանրալուր բառերը դործածեր են։ Բառերուն վրայ այս ծիւրական հիւանդութիւնը չափ եւ անհանգիստութեան համար Մասիսի եւ փնջի բացած դատեն ՚ի վեր եկած է։ Այս հայերէն գրող խմբագիրները երկու բառի նշանակութեան վրայ չկրցան զիրար համոզել, որ կը շանակէ՝ թէ իրարու դործածած հայերէնը չեն հասկնար։

Չարմանալի մարդիկունիմք մեր մէջ որ քաղաքակաշնութեան մէջ բացարձակ ճշմարտութիւն կփնտռեն, յորում առածները մէկ տարիէն միւսը չեն դիմանար, կը հալին և կցնդին, քաղաքականութեան մէջ՝ յորում ամեն ճշմարտութիւն յարաբերական է, և վճիռները առօրեական դէպքերու կ'յարմարցունեն։ Մեր աղղը իբրեւ հպատակ և աւելի ճիշդը իբրեւ ստրուկ, մեր վրայ տիրող քաղաքականութեան դէմ արդար բողոք մ'ընեն։

լու համար՝ ոչ յառաջ ունի և ոչ յետոյ՝ զի յառաջ բողոք
 քելով դաշնակից պետութեանց միջամտութիւնը՝ հաշ-
 տութեան համար մէջ ձգելու չեմք . յետոյ բողոքելով
 ալ քաղաքական նախկին տրամադրութեանց հետեւան-
 լին առջև կամայ ակամայ լուռ կենալու պատշաճից
 օրէնք չունիմք . որովհետեւ ոչ թէ 'ի պատշաճութենէ
 է կրօնքնիս, և ասոր հաւասար մեր զաւակաց դաստիա-
 րակութեան պիտոյքնիս, այլ 'ի կենսական հարկէ կրօնք
 մը և ցեղական արիւն մը կկրեմք, զորս ոչ ոք կրնայ
 բռնաբարել, և դէմ բողոքելու համար ո՛չ երէկ ունիմք
 և ո՛չ այսօր, ո՛չ յառաջ և ո՛չ յետոյ . Ով որ արմատին
 վրայ իշխանութիւն չունի, ամբողջ բունին և ոստերուն
 վրայ ալ չունի . մեր դաստիարակութեան արմատը մեր
 մայրերուն ձեռքն է, և ո՛չ թուրքին կամ Ռուսին . բը-
 նականապէս ասոնք դաստիարակութեան բունին և ոս-
 տերուն վրայ իշխանութիւն չունին . Զի ենթադրեմք՝
 թէ մայր մը դպրոցական բոլոր ուսմանց հմուտ էր, և
 չուղեց իւր զաւակը ո՛ր և է դպրոցի և դաստիարակի
 տալ, այո ինքը վարժեցունել և դաստիարակել, ո՞ր իշ-
 խանութիւն կրնայ րսել անոր՝ թէ հինգ տարուան հա-
 սակէն ասդին ես պիտի վարժեցունեմ, ես պիտի դաս-
 տիարակեմ քո զաւակը, ուստի իմ ձեռքս տո՛ւր : Ասանկ
 անբնական առաջարկութիւն չկրնար ըլլալ : Մեր մայրե-
 րը իրենց զաւակներուն վրայ սկսած կրթութիւնը չա-
 բունակել տալու համար՝ այս կամ այն դպրոցին կ'յանձ-
 նեն, բայց կրթական իրաւասութիւնը միշտ իրենց կը
 պահեն լռելեայն . Ով է աս իրաւասութիւնը, յափշտա-
 կողը, Ռուսը . չեմք կրնար հաւատալ, որովհետեւ դի-
 տէ նա փորձով՝ թէ ամեն բան կնուիրեն մեր ռուսաս-
 տանեայ եղբարքը իրեն հրամանին, բայց իրենցը չեղա-
 ծը չեն կրնար նուիրել, ինչպէս է կրօնքը և ասոր հա-
 ւասար դաստիարակութիւնը . կրօնքը՝ զոր իրենց հայ-
 րերը աւանդեցին և, դաստիարակութիւնը՝ զոր իրենց
 մայրերէն ընդունեցին : Մենք թուրքիաբնակ Հայերս ալ
 այսպէս եմք մեր վրայ իշխող կառավարութեան առջև,
 և քիչ սխրալի չէր քանի մ'ամիս առաջ մեր վեհապե-

տէն եղած առաջարկութեան ձևը , որով իբրև հայր
առ որդիս գերեզմանին հանգամանայ վրայ փոփոխու-
թիւն հրամայեց : Դասախարակութեան վրայ տիրել՝
կենսական շնչառութեան վրայ հրամայել է . գէշ և վը-
նասակար օդի մէջ ոչ ոք կրնայ ապրիլ , հետևանքը օ-
դափոխութիւն է : Ո՛ր կլիմայի ներքև որ այս օդը շնչել
կարելի է , հոն փոխադրուելը ասկէ իբր. տաճն և հինգ
տարի յառաջ պատահեցաւ մեզնէ աւելի վայրենի ժողո-
վրդեան հրեշտակոց և թաթարաց մէջ : Այս լրոյն
ստուգութեան վրայ ոմանք կասկած յարուցին , և երբ
այս մասին Պատրիարքարանէն իջմիածին խրկուած
հարցման պատասխանը դայ և համբաւին աստիճանը
հասկցուի , այն ատեն առիթ պիտի ունենամ դարձեալ
այս խնդրոյն վրայ ձեռք դրելու :

Ասկէ առաջ զրկած թղթերէս մէկուն մէջ գրեցի
ձեզ՝ թէ Նիկողայոս Եպիսկոպոս Ողասեան կարճ միջո-
ցի տեղապահութեան մէջ մեռնելով՝ զրպարտութիւնը
իրեն տապանաբար մ' եղաւ : Այս տապանաբարը փո-
խելու համար Ամենապարիւ Որբաղան Պատրիարքը յանձ-
նածողով մը սահմանեց : Հիմակու հիմայ Ողթամարայ
Խաչատուր որբաղանին և պատրիարքական փոխանորդի
մէջ դատական տրամախօսութիւն մը բացուելու վրայ
է՝ թէ Որբաղան Պատրիարքը հանդուցեալ Եպիսկոպո-
սի յիշատակին խնամ չտանէր՝ այս տրամախօսութիւնը
Լիւսիէնի խօսակցութիւն մեռելոցը dialogues des morts
պիտի ըլլար հանդերձեալ աշխարհի մէջ : Խաչատուր որբ-
բաղանը , իւր վիպութեան նայելով , թախանձանօր
միաբանից և Ողթամարայ թեմակառնայ կաթուղիկոս՝ և
իւր նախորդին սպանութեան հաւանական պատճառն
եղաւ . հիմայ այ թերադրութեամբ փոխանորդին և ու-
մանց՝ Նիկողայոս որբաղանին վրայ 300 ոսկւոյ առնելիքի
տէր և հետևապէս տնոր յիշատակը անորդելու հաւա-
նական պատճառ եղած է : Մասին՝ այս դէպքին
դադարեւոր հաւատարիմ ազգերեներէ լսելով հրատարա-
կած էր՝ թէ փոխանորդ տէր հայրը Քնու գալուստ-
աստիճանի քեզ հանել է այս զրպարտութեան մէջ : Բայց

չէր զգուշացած մուր չփել Սրբազան Պատրիարքի վրայ՝
կյայտնէր նաև՝ թէ Համագումար ժողովն երբ 'ի նը-
պաստ խաչատուր սրբազանի կհամաձայնէր՝ փոխանորդ
հայրը ժողովէն դուրս ելեր է. այս ալ տեսակ մը մուր
չփել է այն եկեղեցականաց՝ որ համագումարի նիստը
չարունակեցին։ Լրոց հաւատարմութիւնը աւելի անոնց
տրամաբանական կապակցութեան մէջ պէտք է փրն-
տուել՝ քան խօսողներուն ձայնին մէջ. Մասիսի հաւատա-
րիմ կոչած աղբիւրները՝ այս յատկութիւնը չունին։
Ուստի Մասիսին հաւատարիմ աղբիւրէ լսածը՝ ընթեր-
ցողաց համար այնպէս չճանչցուեցաւ, և ամեն մարդ-
կարծեց՝ թէ Մասիս ո՛չ թէ փոխանորդ տէր հայրը ար-
դարացնելու համար գրեց, այլ անոր հետ ուրիշներ ալ
արատաւոր երեցունելու համար։

Սրբազան կաթողիկոսը յոյժաբերականներ հանած է՝
որով կժանոցանէ թէ՛ Դմիտրիին հաստատուած ճեմա-
րանին բացումը, եւ թէ՛ կհրամայէ քանի մը դաւառ-
նեռէ աշակերտ դոկուիդ։ Արեւելեան Մամուլ՝ այս
չէնքը քարակալաւ անուանեց իւր անցեալ տարւոյ առա-
ջին ամսատետրերուն մէջ. հիմա այ առաջարկած է՝ թէ
ասոր աւելի աղէկը՝ Գերմանիա պէտք էր հաստատել
Վեհափառ կաթողիկոսը. Դմիտրիի այն դարոցի կլի-
մային ներքեւ երկու հարիւրի մօտ եկեղեցական առողջ
միաբաններ եւ ութ հարիւրի մօտ տուներու մէջ բնա-
կող մարդ — շնուորներ Լաւրին, հարիւր մ' ալ այն
դարոցին մէջ կրնայ բնգունել. ուստի կլիման ամբող-
ջապէս փարձարանին չէնք ու մպէտ զուցեն շաւորդ-
րան է. հետոյս աշտարակեցւոյն երթագրական մեծա-
դործութեանց մէջ ամենէն աւելի արհամարհուածը այս
կաթողիկոսը ձեռք առաւ, եւ կյուսացուի՝ թէ պի-
տի յաջողի դուրս հանել։ Գերմանիայէն առնուելիք
ուստիարակութեան համար չառած՝ կաթողիկոսը կառ-
կածոտ ճաշակի համար փութի մ' բնելու խրատ տուող
ներք՝ չուկայն-ժախտելու համար տարուած կենդան-
ւոյն ազիին վրայ բարակ բարակ առաջարկութիւն շնո-
ղները կնմանին, որոց մօտիկ ընողը առանց ագիի կեն-

դանի մը կուեննայ , երկիւղ ալ չկրնար ըլլալ թէ եկեղեցականաց կրթութիւնը զիրենք նենգաւոր եւ չարամիտ պիտի ընէ . որովհետեւ եթէ մենք աշխարհականքս գիտութեան հետեւելով այնպէս չեմք ըլլար , ինչ բնական պատճառ կայ եկեղեցականաց գիտուններուն այնպէս լինելու : Ասանկ վերի վերոյ դատաստաններ ո՛չ մտադրութիւն կվերցունեն եւ ո՛չ զարմանք :

Երեսփոխանական ժողովը իւր սովորութեան համեմատ ընտրութիւնները կատարելու համար նիստ պիտի ընէ : Փափաքելի էր , որ այս ընտրութիւնները կատարելէ յառաջ հրաժարեալ կամ հրաժարեցուցեալ ժողովներու համարատուութեան խնդիրը ձեռք առնոյր , ջեմ տեսած տակաւին կրօնական եւ այլ տեսուչ ժողովներու համարատուութեան տետրը , իսկ կարգադրած եմքաղաքական ժողովոյ շինածը : Այս ժողովը , խորհեան սրբազանի նախագահութեան ներքեւ՝ ընդդէմ իւր նախագահին տրամադրութեանց , ամենէն յաջողակ համարատուութիւնը կներկայացնէ , կտեսնուի , որ Սահմանադրութիւնը գործադրելու համար ինչ հաստատուն յամառութիւն մը 'ի գործ դրած են : Այս ժողովին գործողութիւնները աւելի ընդհանուր եղած է : Ահաւասիկ այս տետրի կամ գործնական կեանքի մը քննադատութիւնը լռելեայն կդատէ անցեալ շփոթութեանց բոլոր պարագայները : Երեսփոխանական ժողովը բնաւ չնորհքով համար առած չունի իւր կարգած ժողովներէն , եւ միշտ խաբուած է . գործունեայ ժողով ունենալու համար՝ անոր առջեւ միշտ պէտք է կենայ համարապարտութեան սպառնալիքը . — մի՛թէ ձրի պաշտօն վարողները կրնանք դատել . — բայց առաջ պէտք է գիտնամք՝ թէ ձրի պաշտօն ընդունող չունիմք . որովհետեւ ազգային ժողովոյ ընտրութեան վարկին մէկ անգամ արժէք տալով պաշտօնին հաւանողը՝ ձրի պաշտօն առած չըլլար , այլ բարոյական տուրեւառ մը ստորագրած կըլլայ իւր եւ երեսփոխանական ժողովի մէջ , Այս բարոյական վճարքը բարոյական քննութիւն կբերէ ազգային պաշտօնէից վրայ , եւ բաւական է :

Չերազ եւ Սարաճ մականունն դրագէտներու մէջ ,
 (մեր ազգային ինքնասիրութիւնը կպահանջէ՝ որ հիւ-
 մայ համբալկներու ալ այս պատուոյ անունը տանք)
 հայերէն լեզուի փոփոխման եւ ուղղութեան վրայ բա-
 նակուիւ մը բացուած է : Չերազ պատանին , Նուպար—
 Շահնազարեան վարժարանի ուսանող , լեզուի վրայ
 փոփոխմունք առաջարկած՝ եւ օրինակն ալ իւր տղայա-
 կան փորձերու մէջ ներկայացուցած է , Հայերէն լեզ-
 ուի այս ասպատակը իւր բանաստեղծական անկիրթ
 ճաշակին վրայ չափեր է լեզուի նորոգութեան օրէնքը :
 Սրտէն՝ քան թէ մտքէն ձայն հանող լեզուները կար-
 դէ եւ չկանոնէ (դուրս հնչումներ կհնարեն , որչափ
 սրտին շարժումներն երագեն՝ նոյնչափ բառերը դան-
 դաղ կերեւին . ասկէջ է՝ որ բանաստեղծական արձակ
 գրուածներ անգամ՝ ուրիշ նիւթոյ գրուածներէն մե-
 ծապէս կտարբերին : Երբոր բանաստեղծ մը՝ մանա-
 ւանդ ՚ի ծնէ բանաստեղծ մը , իւր ազգին յատուկ ե-
 ղած լեզուին խոր հմտութիւն չունենար , անոր մէջ իւր
 սրտի զգացմանց յարմար բառ եւ խօսից եղանակ չկը-
 նար գտնել . ուստի կսկսի ծեծել եւ չարչարել զայն լե-
 զուն . ախորժակնին բաց պզտիկ հորթեր իրենց անյաջ-
 ճաշակին բաւական չեղող ծիծը այսպէս կչարչարեն .
 Բնութիւնը մեր այս օրինակին մէջ գաղտնի հարկ մը
 ունի . իսկ Չերազին հայ լեզուն չարչարելու դէպքին
 մէջ սա՛ գաղտնիքը միայն կտեսնեմ՝ որ դպրոցին մէջ
 հայերէն սովորելու ծոյլ է եղեր : Սարաճ այս լեզուի
 ասպատակութիւնը խափանելու համար Հայերէն Լրագրոյ
 մէջ Չերազին ընդդիմախօս եղաւ , որ աւելի էր , քա-
 նի որ սա՛ ո՛ր եւ է խրատ արհամարհելու ՚ի նշան յայտ-
 նեց՝ թէ ո՛վ որ ընդդէմ գրէ Ս՚հրէհմէհ պիտի ըլլայ , իսկ
 ինքը Պաշտօն : Ամեն համոզում կանխաւ մերժող այս նոր
 Պաշտօնը դէմ կուռելու տեղ՝ աւելի աղէկ էր միայն
 յորդորել՝ որ երթայ ուղղակի բառէն դարձեալ սկսի :

Նամակիս վերջը սա աւետիսն ալ կուտամ ձեզ՝ թէ
 արժանապատիւ եկեղեցական մը 1180 խորագրով տե-
 առակ մը կհրատարակէ տասն և հինգ օրն անգամ մը :

Ոմանք այս պարբերականին թուղթը նիւթէն և տպագրութիւնը շարագրութենէն նախամեծար գտան . բայց ես հաւնեցայ գոնէ այն եռանդին համար՝ որով կուզէ կրօնքին տա հանջածները դրել . Յառաջադիմութիւն կկոչուի ասիկա , որովհետեւ ատեն մը մեր եկեղեցականները իրենց ստորագրութիւնը դնել չեն գիտեր ըսելով տարածուած համբաւին հակառակ , վարդապետներ այսօր թերթեր կլեցունեն : Մամբրէ եպիսկոպոսն ալ կյուսացուի՝ թէ քիչ ժամանակէն՝ Մուշն աներող Առաքել տեղ Աղանէսի մը հրատարակէ : Այս եպիսկոպոսն ալ՝ զոր Շահնուր թշնամի — բարեկամը կանուանէ խրիմեան սրբազանի , գնաց անյեալները խրիմեանի ձգած աթոռին վրայ : Պէտք է սպասել՝ թէ արդեօք ինչ շարունակութիւն պիտի ունենայ :

ՄՏԵՓՍՆԷ

ԳԻՐՔ ՅՈՎԲԱՅ

Ա.

Յովբայ գիրքը բանաստեղծութեան գլուխ գործոցն է, բանաստեղծութիւն բառին ճշմարիտ և բարձր իմաստովը: Այնպիսի ժամանակ՝ յորում կապրիմք, և ընդհանուր յետամնացութեան հետ բանաստեղծութիւնն ալ վերացական դաւառէ իրական աշխարհն ինչաժ. է, անշուշտ գրագիտութեան ցանկացողներու համար մեծ բաղդ մ' է Յովբայ գրող սքանչելի բանաստեղծութեան ամենահարազատ թարգմանութիւնը՝ ինչպէս կկարգամք Սուրբ գրող մէջ:

Ընդհանրապէս բանաստեղծութիւնն ընտիր՝ և գեղեցիկ ըլլալու համար՝ երեք կանոն կպահանջուի, որք են.

Նախ՝ բնութեան երևոյթներուն կամ պատմական եղելութեանց վրայ՝ որ մեր բանաստեղծական գրուածոյն նիւթերն են, մեզի յատուկ եղած կերպովը զգածուիլ և համակերպիլ: Երկրորդ՝ այս զգացմունքները կարգաւորել, կենդանացնել և դարդարել: Երրորդ՝ զգացմունքները յոյժ պատկերական և գործնական երևցունել:

Ապաքէն բանաստեղծական զգացմունքը՝ զգայական տպաւորութենէն կսկսի, բայց կերթայ հոգւոյն մէջ կայնդանայ և շարժումն կառնու, Հանդերձ այսու, բանաստեղծն իւր ըմբռնմանց մէջ ընտրութիւն կընէ իբրև ազատ մարդ, բարոյական էակ և գերագոյն ոգի, որ չուզածը կթողու, ուզածը կառնէ, նպատակ

ունենալով միշտ գեղեցիկը • գեղեցիկն ալ այն ատեն միայն ճշմարիտ է՝ երբոր բարի է • Այս խտրութիւնը , եթէ ներելի է ըսել՝ սոյն ոչ այնչափ բանաստեղծական բառով՝ բանաստեղծութեան սկզբնական նիւթոց ընտրութիւնն է • Այս ընտրութիւնն այնչափ կարևոր է՝ որ այս կողմանէ եղած սխալն անդարմանելի է • Այն բանաստեղծները՝ որոնք գեղեցիկը բարւոյն մէջ չեն վիտուեր , մինչև իսկ ամենէն հռչակաւորներն ալ՝ շատ անգամ իրենց խանդը խոտան ըրած են , դժբաղդաւ բար չարագոյն կրից ծառայեցնելով զանիկա :

Երբոր այս ընտրութիւնը կըլլայ՝ բանաստեղծին հոգին իւր տպաւորութեան վրայ կիշխէ , կրնայ դասաւորել և արգասաւորել տպաւորութիւնները գաղափարի զօրութեամբ , իրականութեան վրայ ստեղծականը յաւելլով՝ և անով մէկ հրաշակերտ և կենդանական ամբողջ մը շինելով : Բանաստեղծին գլխաւոր պարագամունքը այս բանին մէջ է , և երբ յաջողի՝ այն ատենն է՝ որ իւր գրուածոյն մէջ կիրթ ախորժակ , եռանդ ուն աշխոյժ , և ուղիղ բարոյական մը կփայլի :

Վերջապէս ինչ որ է նկարչին վրձինը , նոյն է բանաստեղծին գրիչը՝ սրտին վիտիուկ և խոր զգացմունքները կենդանի լեզուով բացատրելու համար • Այս լեզուն երեք գլխաւոր հանգամանք կղանաղանի , բառից ընտրութեամբ և շարադասութեամբ , ձևոց ու ժգնութեամբ , և չափուց մէջ ճարտարութեամբ :

Սրբազան բանաստեղծութեանց մէջ ընդհանրապէս քաջ կտեսնուին վերոյգրեալ երեք կանոնները • Առաջին կանոնը՝ որ մեր ընտրած նիւթոյն ներշնչած զգացումներով զգածուիլն է , խիստ գերազանց կերպով կերևի նոյն գրուածոց մէջ • Սրբազան բանաստեղծը զԱստուած կփառաւորէ՝ միտքը բերելով զինքը և իրեն գործերը • Անշուշտ այսչափ մեծ և այսչափ սուրբ առարկայ մը մեծամեծ , եռանդուն և խոր զգացումներ կաղդէ , և հետևաբար բարձր և սքանչելի խորհրդածութիւններ պիտի ցայտեցնէ բանաստեղծին գրչէն :

Եթէ մտքերնիս բերենք ճշմարիտ , բանաստեղծից

հռչակած սա՛ իրը՝ թէ բանաստեղծութիւնն՝ եթէ իւր մէջ բարձր բան մ' ունի , Աստուծմէ կուգայ այն , ինչ պէս եւ կրօնքը , որուն անբաժանելի ընկերն է , եւ հետեւաբար կրօնք եւ բանաստեղծութիւն զուգընթաց են , դիւրաւ պիտի կրնանք հասկնալ՝ թէ սրբազան բանաստեղծութիւնն իւր ընկերին հետ միացած եւ զայն օժանդակ առած՝ դաղափարականին եւ գեղեցկին ամենաբարձր սահմաններուն մէջ , մեծ բարձրութեամբ եւ լի եռանդեամբ կ'իյայլի . Ասիկա պատմութիւնն ալ կցուցնէ : Մինչդեռ ուրիշ արուեստք քաղաքակրթութեան հետ կղարդանան եւ կ'յառաջադիմեն , բանաստեղծութիւնն երբէք մանկութիւն չունի . մէկ ոստմամբ կատարելութեան դադարն ելած է . Յունաստանի եւ Հռովմայ երեւելի բանաստեղծները՝ այն ինչ բանաստեղծութեան ասպարէզը բացուած , եւ ահա խիստ սքանչելի գրուածներ կցուցնեն մեզ ներշնչեալ հեթանոս կրօնից աւանդութիւններէ : Սրբազան բանաստեղծից Աստուծոյ՝ անոնք Մահայ եւ Աստուծոյ՝ կկոչեն , բայց ամենքն ալ հաւասարապէս իրենք զիրենք Աստուածութեան երախտապարտ կճանչնան :

Երկրորդ կանոնը՝ որ է բանաստեղծին իւր զգացումները կարգաւորել , կենդանացնել եւ զարդարելը՝ խիստ գերադանց փայլեցուցած են աստուածային բանաստեղծք , Հոն կտեսնուի եռանդ մը՝ ո՛չ միայն ճաշակաւ , այլ եւ ստոյգ յայտնութեան վրայ հիմնեալ բարոյականով կանոնաւորեալ , Յիրաւի Ս. Դրոց մէջ յայտնութիւնը մասնաւոր է , բայց Աստուծոյն ներշնչութիւնը բառին ճիշդ նշանակութեամբ , ընդհանուր է : Այս ներշնչութիւնը Ս. Դրոց մէջ պատմական գլխաւոր եղելութիւնները , վարդապետութիւնն ու բարոյական մասը իւր մէջ կամփոփէ , եւ մնացածը բանաստեղծին իւր վրայ հիմնուած ախորժակին կ'յանձնէ : Այս ներշնչութիւնը չհերձուցանէր բանաստեղծին ողին , չմարէր անոր խանդն ու եռանդը , չկարճէր անոր աշխատութիւնը , այլ կթողու իրեն յատուկ ոճովը վարուելու : Ահաւասիկ՝ թէ ինչպէս Ս. Դրոց մէջ կգտնուի ներշնչ-

չեալ հեղինակին ոճն ու կնիքը , եւ իւր ապրած դարուն , տեղեաց եւ ուրիշ իրաց հեաքերը :

Հոս հարկ է հարցունել թէ արդեօք բանաստեղծութիւնը կփոփոխի՞ քաղաքակրթութեան եւ վարդապետական դրութեան համեմատ – ո՛չ երբէք : Գիտութեանց յառաջագիմութիւնը ո՛չ միայն չմերժէր բանաստեղծութիւնը , այլ ընդհակառակն իւր նորանոր գիւտերը կմտտակարարէ : Բանաստեղծութիւնը կհեղձուցանեն մոլորութիւնք եւ մոռաց զոռանցանք : Բանաստեղծութիւնը զարհուրելով խոյս կուտայ ողորմելի խնատակներու ենթադրութեանց առջեւէն , որոնք կկարծեն թէ մարդ կապկին կատարեալն է , փոխանակ անոր վրայ Աստուծոյ յատուկ արարչադործութիւնը նըշմարելու : Բայց նոյն ինքն գիտութիւնն ալ կը ողորդէ այնպիսեաց դէմ՝ որք զմարդն թշնամանելով անոր արժանապատուութեանը կգպլին :

Եթէ բանաստեղծութիւնն այսօր այնչափ փայլուն չէ , սլաոճաւոր գիտութեանց եւ քաղաքակրթութեան զարգացումն չէ , այլ հասարակաց վրայ ծանրացած դրաշխքը եւ նիւթական հաճոյքները :

Երրորդ կանոնին մէջ՝ այն է զգացմունքները յոյժ պատկերական և գործնական երեւցանելու կոլմանէ՝ խիստ գերազանց է սրբազան բանաստեղծն անմասն եւ չընաղհնարքներով : Նախ՝ երբայական լեզուն յատկութեանց մէջ , եւ երկրորդ՝ անոր յատուկ ձեւերուն մէջ :

Երբայական լեզուն խիստ բարձր բանաստեղծական լեզու մ'է , սակայն շատ վերացական բառեր չունի , հետեւաբար գաղափարական ըմբռնումները նկարագրական ձեւերով եւ նմանութիւններով կբացատրէ ու կձանչցնէ : Այս ձեւերն ու նմանութիւնները բնական դանձերն են սուրբ Գրոյ բանաստեղծութեան : Անցնինք հիմայ ցուցնել թէ Յովբայ գիրքը սրբազան բանաստեղծութեան մեր ցցուցած կանոնաց հետ կատարեալ եւ ճշգրիտ համաձայնութիւն ունի՞ արդեօք :

Բ.

Յովբայ դիրքը թէ՛ ընդարձակութեան եւ թէ՛ ոճոյ կողմանէ իրարմէ տարբեր երեւոյմասէ կրաղկանայ . աւսոնոյ առաջինն է յառաջաբանը , երկրորդը նոյն դրոյ միջին մասը կաղնոյլ արամախօսութիւն մը , եւ երրորդը՝ եղբայրացութիւն կամ հետեւութիւնն է : Վերջին մասն իւր սքանչելի եւ զարդարուն ոճով կգերազանցէ զառաջինները :

Յառաջաբանը կցուցնէ մեզ՝ թէ Յովբ հարուստ եւ երջանիկ վիճակ մ' ունէր , յորում յանկարծ աղիտալի թշուառութիւններէ կպաշարուի , կկորսնցունէ առաջին երջանկութիւնը , հաբսութիւնն ու որդիքը , վերջը մարմինն ալ չարչարանաց ենթակայ կըլլայ , ո՛չ թէ 'ի պատիժ իւր յանցանաց , այլ 'ի փորձ աստուածապաշտ երկիւղածութեանն ու համբերութեան : Եղբայրացութեան մէջ կտեսնեմք որ Աստուած կաղատէ զՅովբ իւր վիշտերէն , եւ կըկնապատիկ կշնորհէ անոր առաջին մեծութիւնն ու պերճութիւնը : Այս երկու ծայրերուն միջին մասն է Յովբայ ընդդէմ թշուառութեանց մրցանքըն ու մաքառումն :

Յովբ՝ սոսկալի հիւանդութեամբ վարակեալ , դառնապէս կհառաչէ իւր երեք բարեկամաց առջև , որոնք զինքը մխիթարելու եկած էին , իւր եւ անոնց մէջ խօսակցութիւն մը կգառնայ , որուն մէջ կըովանդակուին նոյն ժամանակի մարդոց թէ՛ գիտնական ծանօթութիւնք եւ թէ՛ կրօնական եւ բարոյական գաղափարք . Գիտէ Յովբ՝ թէ ո՛չ ոք արդար է Աստուծոյ առջև , սկզբնական անկման պատճառաւ . այս կետին իրեն համակարծիք են իւր երեք բարեկամք ալ : Բայց չկարծէր՝ թէ Յովբ ինքն առանձինն յանցանք մ' ըրած է , եւ անոր համար Աստուծմէ կպատժուի , ուստի կհետեցնէ՝ թէ Աստուած հաբուած բերած է վրան՝ ո՛չ թէ 'ի

պատիժ , այլ այնպիսի պատճառաց համար՝ որ իրեն ան-
քննելի կամաց միայն յայտնի են , և կուզէ՝ որ նոյն ին-
քըն Աստուծմէ զատուի : Ասով կհաստատէ՝ թէ աշ-
խարհի թշուառութիւնք չէ թէ միայն մեղապարտից , այլ
երբեմն անմեղաց վրայ ալ կհասնին , ինչպէս որ Աստու-
ծոյ նախախնամութեան անհասանելի՞ գաղտնիքը
կլճուէ :

Այս վարդապետութիւնը Յովբայ երեք բարեկամ-
ներուն մտաց գէմ կուղաց , որոնք կկարծէին՝ թէ այս
կենաց ձախորդութիւնք միայն յանցանաց հետեանք
են : Վերջը Յովբայ կբառնան և մոխանակ մոխթարե-
լու՝ կյանդիմանեն , և իրեն ապաշխարութիւն կքարո-
զեն :

Յովբ անոնց կպատասխանէ համոզելու կերպով . իւր
բարեկամներն իրեն բան չեն սովորեցներ . անոնց պէս
ինքն ալ զխոտ արդէն՝ թէ Աստուած մեղապարտները
կալատէ : Եթէ այս մեղապարտները կառաւարտութեան
կամ ժողովրդաց ղըւլն են , սոյսպէս . վաշտ զեռնորդութեան
ի գերութեան , եւ զբարաստեան երկրի յեմարեցանէ . նորոցանէ
զխաբասար . յախա . , եւ ածէ գոգի լնոր մեջ նոցա . . . : Առա-
քէ զհազանայս՝ ի գերութեան , եւ զբարաստ երկրի . կըթանեաց . քո-
գոիէ զըրնանս հաւարարաց , եւ զհոնճար քերց քանեա : Հեղա-
ռաւորութեան ի վերայ իշխանաց : Յայրե զիւր
խաւարի . եւ եհան ի լայս զսրսեւրս մահա : Մուրեցոյց զազն և
էորասան զնոս . օրեւ զազն եւ արաքնորդէ նոցա : Փոփոխէ
զանորս իշխանաց երկրի , մուրեցոյց զնոս ի ճանապարհի՝ զեր ու
գիտէն : Շաշաբեցին զխաւար եւ ո՛ւ զլայս : (ԹՎԲ . ԺԲ . 17-23) :

Եթէ յանցաւորն աննշան եւ սովորական մարդ մ'ըլ-
լայ , այսպէս . Արցե զնա խորակ և գնացե , եւ հոսեցե զնա
ի անգղովն իւրմէ , և ընկեացե զնա և մի՛ ինայեաց : Երա-
զթոփ հարցե ի վերայ նոցա , և բարեացե զնա ի րեղևովն իւրմէ :
(ԹՎԲ . ԻԷ . 21 - 23) :

Սակայն Աստուած աշխարհի վրայ միշտ չաբերը
չպատժէր , երբեմն թող կտայ՝ որ անօրէնք ալ ժամա-
նակ մը խաղաղութիւն և մեծութիւն վայելին . ընդհակա-
ռակն երբեմն ալ կսուսնեմք՝ որ Արարի ձալը ցնէն :

(Յովթ . Թ . 23 .) : Ինքնին Յովթ այս ճշմարտութեան քաջ տեսեալ ըլլալով՝ կրսէ . Հասեց 'ի պարտաւորանսնսրա . զճանապարհս նորա պահելոց և ո՛չ ևս լեւերեցայոց : Զպարտաւորանսս նորա ո՛չ անցեց 'զի մե' մեռանելոց . . . Ապա թէ նա այնպէս դատեցաւ , ո՛րչեղ 'որ ընդդէմ դատաւայցել նմա . զի զոր ինքն կամեցաւ և արար : (Յովթ . ԻԳ . 11—13) :

Իւր երեք բարեկամներն յամառութեամբ կայնդէին՝ թէ ինք մեղաւոր է , և մեղաց պտուղը քաղելուն համար՝ բնաւ իրաւունք չունի հառաչելու և իւր վշտաց վրայ ողբալու : Յովթ ասոնց յամառութենէն շարժեալ՝ աւելի ևս իւր խօսքը կհաստատէ , և իւր հայեցումածքն անդր քան զդերեղման յառերով հետեւեալ խօսքերը կգրուցէ , որոց իմաստը անհատատութիւնն ոչ երբէք կյաջողի այլաւիտիւնը . Ո՞րպէս ինչ գրեւ զբանս իմ , և հանել զնոսս 'ի մտան յաւիտեան . Գրաւս իրեմբեա 'ի կապարի կամ 'ի վեմս Բանդակեալ : Վանդի գրեւ զի մշտնջենաւոր է՝ որ լաւանելոցն և զիս յերկրէ , յարուցանել զմարն իմ , որ կրեաց զայս ասելայն : 'ի որեալան զմարեցաւ ինչ այս և զոր եւս անձն իմում իրաբէր էմ : զոր ասն իմ երես և ո՛չ ալ ուր : (Յովթ . ԺԹ . 23—27) :

Վերջապէս Աստուած կերևի Յովթայ և իւր երեք բարեկամաց մէջ դատելու համար : Յովթ ծանրապէս վիրաւորեցաւ , հեծեծանօք ողբաց , և շատ յանձնապաստանութիւն ցցուց զՆստուած իւր դատը տեսնելու կանչելով , բայց և ո՛չ մէկ կերպով ճշմարտութենէ երբէք չխոտորեցաւ . Իւր բարեկամները ճշմարտութեան հակառակ խօսելով մեղանչեցին , և Աստուած ներդի անոնց Յովթայ աղօթիւք :

Յովթայ դրքէն երկու կտրեւոր եւ զլիաւոր բարոյական ճշմարտութիւն կծագի . նախ՝ թէ ամեն մարդ անհրաժեշտ պարտաւորեալ է իւր կենաց ընթացքն աստուածային օրինաց եւ պատուիրանաց համեմատ կաշնաւորել . եւ երկրորդ՝ թէ աշխարհի թշուառութիւնք շատ անդամ չարերուն 'ի պատիժ , եւ արդարներուն առաքինութեան վերջ են : Ընդհանրապէս շարեաց եւ բարեաց բաշխման մէջ Աստուծոյ նպատակ

ները մեզ անհասանելի եւ թափանց են : Ուրեմն գիտ
նալու ենք՝ թէ անարդարութիւն է աշխարհի վրայ տես-
նուած ձախորդութեանց եւ յաջողութեանց համեմատ՝
մէկուն առաքինութիւնը գովել եւ միւսին մեղքն ու
մոլութիւնը դատապարտել : Բայց մենք մեր անձին վե-
րաբերեալ իրաց մէջ ընդհանրապէս բաւական ապահով
եւ ուղիղ դատաւոր մ' ունինք , մեր խղճը : Թէ՛ ըզ-
մեզ կշտամբէ եւ թէ՛ արդարացունէ , յաղթող ըլլանք
ամեն ձախորդութեանց : Աստուծոյ արդարութիւնն
միշտ իւր ժամն ունի : Յովբայ գրոց մէջ եթէ ամե-
նէն աւելի սրտի դպչող բան մը կայ , իւր խղճին
ձայնն է , զոր հետեւեալ խօսքով կրացայայտէ . Եթէ արե-
ցե զՅեսէի եւ զԷմէ-հոցն , Գանգի եւ սկեսալիսի ե , Եթէ ոչ խօսե-
ցայց եւ յանբեմանեցայց առաջի նորա : Եւ այն դիպեացի ինչ 'ի փրկու-
թիւն . Գանգի ոչ Եպօն առաջի նորա ներհոմեման : (Յովբ ԺԳ. 15-16):

Թէպէտ եւ չկրնանք նախախնամութեան նպատակ-
ներուն խորը թափանցել , բացարձակապէս սա՛ ստոյգ-
է՝ թէ մեղապարտից վրայ հասած թշուառութիւնք՝
ապաշխարութեան հրաւեր եւ աղդարարութիւն մ' են ,
եւ կէս մ' ալ զցունել՝ որ անդեղջ եւ անդարձ մնա-
ցած ատեննին՝ վաղահաս կորստեան պիտի մատնուին :

Գ.

Աստուծոյ՝ կառավարութեան եւ ընկերական կե-
նաց մէջ ունեցած միջամտութիւնը այնպիսի բան մ' է՝
որուն ծանօթութիւնը մարդկութեան բնածին է : Ա-
նոնք՝ որ զայս ուրացած են , ախուր բացառութիւններ
են , եւ ուրացութիւննին՝ իրենց յանցանքը կամ ան-
կարողութիւնն արդարացունեւրու միջոց մ' ըրած են :
Անդդամներն ո՛չ ինչ հիմնած են , այլ յաւէտ կործանել
ուզած են :

Բայց երբ թշուառաց մէջ անմեղներ , եւ երջանկաց
մէջ չարեր կտեսնուին , բանականութիւնը՝ զոր հաւատ

քը բաւական չլուստուորէր, կխռովի : Թշուառ մարդիկ,
թէ մեղադարտ ըլլան եւ թէ ոչ՝ այսպէս ըսելով կտոր-
անջան : Աստուած անիրաւ կամ կոյր է : Ասիկա հանա-
պազօր տեսնուած բան մ' է :

Նախախնամութեան խնդիրը շատ անգամ մարդկա-
յին ընկերութիւնը խռոված է եւ կխռովէ, երբ յաջո-
ղութիւնը իրաւանց հետ 'ի հակասութեան կերեւին :

Եթէ արդարոյն թշուառութիւնը եւ ամբարշտին
յաջողութիւնը՝ կրօնի ճշմարտութեանց վրայ անհա-
տատ մտքերու մէջ կասկած յարուցանեն Նախախնամու-
թեան գէմ, հաստատուն եղողներուն տեղի կուտան
սպասելու ուրիշ կեանքի մը՝ յորում կատարեալ կարգը
այլտի հաստատուի մշտնջենապէս : Ահաւասիկ այս է
Յովբայ դրոյ եղբայացութիւնը :

Դ.

Նախընթաց թերթերով՝ երբայական ազգին հան-
դերձեալ կենաց վրայ ունեցած հաւատքն հաստատելու
համար Յովբայ դրոյ վրայ ալ բաւական խօսուեցաւ .
հոս, որովհետեւ մեր քննութեան առարկայն մասնա-
ւորապէս նոյն գիրքն է, ուստի աւելորդ չեմք համարիր
քիչ մը բան ալ խօսիլ իբրեւ շարունակութիւն առաջնոյ :

Շատեր եղած են՝ որոնք արեւելեան հին ժողովր-
դոց հանդերձեալ կեանքի մը գոյութեան հաւատքը
կժխտեն, այն կեանքը՝ յորում արդարոց եւ մեղաւո-
րաց վրայ իւր արեգակը ծագող Աստուածը՝ իւրաքան-
չիւր մարդ իւր գործոց համեմատ այլտի դատէ :

Այս ծառ կարծեաց աէր եղողներէն մէկը կըսէ՝
թէ նախնի ժողովուրդք բաւական ատեն վերջն անմա-
հալթեան վրայ գաղտնիար ունեցան : Հրէից ազգին
վրայ խօսելով կըսէ՝ թէ Առաւից գրքին մէջ անմա-
հալթեան նպատակ խօսք կամ վկայութիւն փնտռել ու
չէ դառն : Իսկ Յունաց վրայ խօսելով՝ աս կարծիքը

մէջ կբերէ՝ թէ անմահութիւն բառը Պղատոնէն յառաջ յունական բանասիրութեան մէջ չգտնուիր :

Ուրիշ մ'ալ՝ որ հաւատոյ վերաբերեալ բաներն իւր խելքով դատելու մէջ աւելի անուն հանած է , նոյն կարծիքն հաստատել ուզելով կըսէ՝ թէ պէտք չէ արևելեան նախնի ժողովրդոց վարդապետութեան վրայ վճիռ արձակել մասնաւոր խօսքերու յենլով , այլ պէտք է անոնց բանասիրական գրաւածոց ամբողջութեան հաստատել , կըսէ՝ թէ Առակաց և Յովբայ գրեանք փիլիսոփայական մտածութեամբ գրուած են , բայց առանց հոգւոյ անմահութեան վրայ գաղափար ունենալու , կամ թէ անոր վրայ խօսելէ զանց ընելով : Մէջ կբերէ Ս. Ոսկեբերանի մէկ խօսքը , իբր թէ տեղ մը զՅովբայս պսպէս սահմանած ըլլայ . — Արդար մը՝ որ չհաւատար յարութեան . — և այս սահմանը ճիշդ կհամարի , և կըսէ . Յովբայ գիրքը կամ նշանակութիւն չունի , կամ թէ այնպիսի գրուած մ' է՝ որ հանդերձեալ կենաց վրայ հոգ չունեցող տեսակ մը նիւթական նախախնամութեան գաղափարը կհաստատէ :

Բայց ասոնք՝ որ չափազանց վարկ ունենալով իրենց իմաստութեան վրայ՝ նախնի ժողովրդոց հաւատոյ քրննադատութիւնն ալ իրենց կվերապահեն , ընդհակառակն մեծապէս կսխալին անոնց վարդապետութեան վրայ բաւական հմտութիւն չունենալով : Եթէ ձեռք առնենք փիլիսոփայութեան պատմութիւնը՝ որ այսօր բաւական լուսաւորուած է , եթէ ձեռք առնենք Ասորեստանի , Եգիպտոսի եւ Յունաստանի նախնի ժողովրդոց մեզ թողուցած յիշատակարանները , պիտի տեսնենք՝ թէ անոնց կրօնքը հիմնեալ էր հանդերձեալ կենաց վարդապետութեան վրայ : Այսչափ ընդհանուր և գլխաւոր վարդապետութիւն մը մասնաւոր դպրոցի կամ թուականի մ' արդիւնք չկրնար ըլլալ , այլ մէկ մասն նախնի աւանդութեանց , թէպէտ եւ ինչպէս յայտնի է , անոր վրայ ըստ բաւականին՝ լուսաւոր գաղափար չունէին :

Հանդերձեալ կենաց եւ նախախնամութեան դոյու-

թիւնը այն անդդամ ողիններն ու ապականեալ սիրտերը չեն ընդունած՝ որոնք որ չհաւատալնուն մէջ շահ ունէին :

Խորհրդածութիւնն իսկ ամբողջութեամբ համար՝ սա չորս նախադասութիւնները կղենք , որոցմով լաւագոյն կերպով կհերքուին հանդերձեալ կենաց վարդապետութեան հակառակ կարծիքները :

1°. Թէ երբեք առանց կրօնից ժողովուրդ մ՝ եղած չէ :

2°. Թէ չկայ բնաւ կրօնք մը՝ որ մարդկային հոգւոյն անմահութեան եւ հանդերձեալ պատասխանատուութեան վրայ հիմնեալ չլլայ :

3°. Թէ որոնք որ այս վարդապետութիւնն ուրացած են , ո՛չ կրօնք եւ ո՛չ ժողովուրդ կազմած են , բայց միայն ամբարիշտ դպրոցներ , իբրեւ թէ շահ ունենալով հանդերձեալ կեանքն ուրանալէ , նման այն աւաղակաց՝ որոնք կուղեն որ դատաւորք երբեք դատելու իշխանութիւն չունենան , եւ մահուան պատիժը իսպառ բնաջինջ լլայ :

4°. Թէ այս կարծիքն ունեցող ամբարիշտ դպրոցները շատ ուշ երեւան ելան նախնի ժողովրդոց մէջ , եւ չէ թէ հանդերձեալ կենաց վարդապետութեան գոյութիւնը :

Զեռք առնունք այժմ Յունաստանի ամենէն հռչակաւոր բանաստեղծին Հոմերոսի գրուածները , ուր պիտի տեսնենք՝ թէ հոգիք մարմնոց մահուանէն յետոյ դժոխք կերթան , ներկայ կենաց մէջ գործածներուն պատասխան տալու համար . բանամբ մասնաւորապէս Իլիականին առջի տողերը , և Ոդիսականի ԺԱ և ԻԴ գրքերը , և պիտի տեսնենք անոնց մէջ՝ որ ինչպէս մեղի՝ նոյնպէս և Հոմերոսի համար մահն ո՛չ այլ ինչ է՝ բայց եթէ հոգւոյ և մարմնոյ անջատումն . մարմինը միայն կկորսուի և հոգին՝ ի հանդերձեալ կեանս կփոխադրուի : Հոգւոյ և մարմնոյ անջատումն որոշ կերպով զբոսցուած է Իլիականի առաջին տողերուն մէջ . Տրոյ վաղայի պաշարման ատեն մեզ փոքրիկ մարմինք

դադանայ և թռչնոց որս կըլլան, մինչդեռ իրենց հողիք Սանդարամետը կիջնան, ուր դանոնք կգտնէ Ռդիսեւս . (Ռդիսիւս . Գիրք ԺԱ .) . Այս ամենը մարմնոց հանգեր ձեալ յարութիւնը կցուցնեն : Իսկ Արաւոյս բառին դալով՝ թէ Պղատնէն յառաջ յունեկան բանասիրութեան մէջ չգտնուիր, այս բառին չկենալը ի՞նչ արժէք կրնայ ունենալ իրողութեան առջև : Այս բառը գրեթէ Ռդիսահանի իւրաքանչիւր երեսին մէջ կգտնուի . և մանաւանդ՝ ինչպէս ըսինք, ԺԱ . գրոց մէջ, ուր Ռդիսեւս դժոխքը կիջնայ, զոր աղջամիղջ խաւար կներկայացնէ . հոն իրեն կերելի մօրն հողին, Ռդիսեւս անոր վարել կուղէ, բայց չյաջողիր և մայրն այսպէս կբացատրէ մեռելոց վիճակը կամ հանգեր ձեալ կեանքը՝ թէ դժոխոց կամ սանդարամետին մէջ մարմին, ոտկը, նեարդ եւ այլն ունենալ չկայ, որպէս զի կարելի ըլլայ գիրկ ընդ խառնիլ . այլ շունչը կամ հողին բաժնուելէն յետոյ ստուերի մը պէս մեռելոց ընտկարանը կտրանայ : Գառնանք մեր բուն խնդրոյն :

Ի՞նչ ապացոյց ունին արդեօք այն պլախոհ գիտունք՝ որոնք կկարծեն թէ Յովսէփ գիրքը թէպէտ փիլիսոփայական գաղափարներով յօրինուած է, բայց հեղինակն անմահութեան գաղափար չունի, կամ անոր վրայ խօսելու դանդաղութիւն չըրած է, կրտսն :

Յովսէփ դրոց միակ առարկայն եւ նպատակը ցյուսնել է՝ թէ աշխարհիս մէջ բարիք եւ չարիք մեղութեան եւ առաքինութեան անհրաժեշտ արդիւնք չին, այլ թէ՝ Ստառած դանոնք իւրաքանչիւրին ալ կբաշխէ իւր բարի կամոց եւ Նախախնամութեան անթափանցելի խորհրդոց համեմատ : Միթէ Ս . Նահապետը հարկաւորապէս ստիպուած էր երկայնադոյնս ճառել հանգեր ձեալ կենաց վրայ, — ո՛չ երբէք . ուտի կբաւականանայ հատառել՝ թէ ինք մարմնոց յարութեան կհաւատայ, եւ ունի այն միտիմաղտ թիւնը՝ զոր չեն կրնար վերցնել իրմէն ո՛չ թշուառութիւնք եւ ո՛չ բարեկամաց շինքն երեսի վրայ թաղուլը : Ռ՛վ կրնայ դարմանալ ասոր վրայ, բայց պլախոհ մարդիկ անոր երկայնադատում

չճառելէն իրենց օգուտ հանել ուղերով՝ կանգնեն և կրօնն՝ թէ Յովբ հանդերձեալ կենաց չէր հաւատար, որովհետեւ Նախախնամութեան վրայ խօսած ատեն՝ չապացուցանէր զայն :

Յովբայ այս նիւթոյն վրայ պահած լռութենէն հետեցնել՝ թէ նա հանդերձեալ կենաց չէր հաւատար, խիստ ծաղրելի բան է . իւր բոլոր գիրքը հակառակը կապուցուցանէ, որովհետեւ անդադար մահաւանէ վերջը հոգւոց լնակարանին Շեփի վրայ կը խօսի :

Դարձեալ կրօնն . “ Յովբ Շեփը զարհուրանօք միտք կրերէր և յուսահատութեամբ անոր վրայ կը խօսէր : “ Զեքէն էլանիցէ մարդ ՚ի դժոխս , “ Լու էլանիցէ . ” կաղաղակէր . Դաւանապէս իւր բարեաց և կենաց կորուստը կարտաւարէր . “ Դ՛ն ապաքէն ապացոյց մ’ է այս՝ թէ Յովբ գերեղմանէն անդին բանի մ’ ալ չէր սպասեր . Միշտ կրսէր՝ թէ “ Խնդրեմք քեզ քան ի մահ , քան ի քաղաքի մահ : ” (Յովբ . Ժ . 13) :

“ Այս լռութեանեալ քնաց , անկեալ մարդ և ոչ ևս էր : ” (Յովբ Ժ . 10) :

Այս առարկութեան համառօտ կերպով մը պատասխանենք . Յովբ իւր երջանկութեան կորուստը կողմար, որովհետեւ Շեփ իբրեւ տխուր և մութ բնակարան մը կը նկատէր, և հանդերձեալ յարութիւնն ալ՝ որով միայն իւր վշտաց մէջ կմխիթարուէր՝ խիստ հեռի աղաղակի մը մէջ կուտնէր . Ասիկա Մեծիւնէն գարեբով յառաջ ապրող նահապետաց սովորական զրացումն էր : Բայց, առանց աւելի հեռին երթալու, հարցունենք՝ թէ ի՞նչ է Շեփըստածը, ո՞չ ապաքէն հոգւոց հանդերձեալ կեանքը : Յովբ կըսէ՝ թէ Շեփէն այլ ևս չեն վերադառնար, ինչպէս մենք կըսենք՝ թէ մահաւանէ վերջը ներկայ կենաց համար յարութիւն չեն առնիր : Ասիկա գրեթէ իւր գլոց ամբողջութենէն ալ յայտնի կերակր : Ասկայն յարութեան վրայ ալ խօսած է, և այնչափ մեկին և յայտնի խօսքերով՝ որոնց իմաստը վտխեւն անկարելի է . ահաւասիկ առ խօսքերը . “ Գառնէ գետն չէ՛ զանգեալոր է՝ որ անգիտէր է չէ՛ յերեւել , յարողանել զմեզ ի՛մ ”

որ կրեայ զայս ամենայն զոր ես անին իմո՞՞ս իրաւէ՞ր եմ ,
զոր ան իմ եպես և ոչ այլ ոք :

Իսկ գալով Ս. Ռսկերբերանի ճառերէն այլախոհ գիտ-
նոյ հանած ձեռնարկութեան , կըսեմք ՝ թէ չարաչար
կոխարին : Ս. Հայրապետը չըսէր ՝ թէ Յովբ յարութեան
չհաւատար , այլ թէ ՝ նա երկնից թագաւորութեան և
յարութեան վրայ որոշ գաղափար չունէր , որ բոլորովին
տարբեր է հակառակասօսաց ցցունել ուղածէն :

Ուրեմն բացարձակապէս յայտնի է ՝ թէ Յովբ մար-
մնոց յարութեան կհաւատար եւ զայն կհաստատէր :

Ե.

Որովհետեւ Յովբայ դրոց հակառակորդները այն-
պէս կկարծեն ՝ թէ նոյն իսկ Յովբ ալ առատպելեալ
մէկն է , քանի մը խօսքով ցցունենք ՝ թէ արդեօք
այսպիսի կարծիք մը կրնայ հիմն ունենալ :

Յովբ կեղծեալ մէկը չէ , որովհետեւ Եղեկիէլ , Տով-
բիթայ դրոց հեղինակը , եւ Յակոբոս Առաքեալն իրեն
կաթուղիկեայց թղթին մէջ զՅովբը կյիշեն եւ իբրեւ
ճշմարտապէս աշխարհի մէջ ապրող մէկը կնկատեն , Բո-
լոր թէ ՝ Հրեայ եւ թէ ՝ քրիստոնեայ ժողովուրդներն հաւ-
ատացած են Յովբայ կեղծեալ մէկը չըլլալուն , Ասիկա
բաւական ապացոյց մ'է ՝ թէ պատմական մարդ է :

Բայց թէ Յովբ ու՞ր եւ ո՞ր գարուն ապրած է , Ա-
նոր ո՞ր թուականին ապրիլը կրնանք որոշել : Իւր բա-
րեկամներէն երկուքը Արրահամու սերունդէն իջած
են , մէկը Եսաւէն , միւսն ալ Սովիւէէն : Յայտնի է ու-
րեմն որ Յովբ Եսաւէն վերջն եկած է , Գրեթէ երկու
հարիւր տարւոյ չափ ապրեցաւ , Իւր գրոց մէջ ջրհե-
ղեղի , Սողոմի կործանման վրայ խօսած է , բայց իս-
րայեղացւոց կարմիր ծովէն անցնելուն , եւ անապատի
մէջ կատարուած հրաշքներուն վրայ բան մը չյիշեր . այս
հանգամանքներէն կրնանք հետեւեցնել թէ Յովբ Մով-

սէսէն յառաջ , Հրէից Եգիպտոսի մէջ գերի եղած ա-
տենն ապրած է :

Իսկ թէ Յովբ ո՛ւր կընակէր , ասիկա գիտնալը քիչ
մը դժուարին է , Յովբ Ասիա աշխարհը կընակէր :
Ոմանք և արդի գիտուններէն շատերը կըսեն , թէ այս
երկիրը անապատ Արաբիոյ հիւսիսային կողմն է , Միջա-
գետաց մէջ . ոմանք ալ կկարծեն , թէ սոյն երկիրը
Մեծեալ ծովուն և Մէիր լեռան հարաւային արևելքի
կողմն է , ընդ մէջ Եդոմայ և անապատին Արաբիոյ :
Այս վերջիններուն ըստձն աւելի հաւանական է :

Շատ կարծիքներ եղած են Յովբայ գրոց հեղինա-
կին ո՞վ և ո՛ր թուականին գրուած ըլլալուն վրայ :

Ոմանք կըսեն , թէ Յովբայ գրոց հեղինակը Մովսէ-
սէն առաջ ապրող մարդ մը կամնոյն իսկ Մովսէսն ըլ-
լալու է : Ոմանք ալ կըսեն թէ Սողոմոնը կամ իրեն ժամա-
նակակիցներէն մէկը գրած է :

Ուրիշներ ալ կկարծեն , թէ Յովբայ գիրքը Եղեկի-
այի թագաւորութեան կամ Բաբելոնի զերուութեան ա-
տեն գրուած է :

Երբ Յովբայ գրոց սքանչելի բանաստեղծութիւնը և
անոր ոճը և նկարագրական ձեւերը կտեսնեմք , ըստ մեզ
աւելի հաւանական է կարծելը , թէ նոյն գիրքը Երա-
յական բանասիրութեան ամենէն աւելի ծաղկեալ ա-
տենը գրուած ըլլայ , որ է Դաւթի կամ Սողոմոնի թա-
գաւորութեան թուականը :

ՄԱՐԴԱՍԻՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ

Մեր պարսոց տեսակները եւ գիտակցութեան
դաստիարակ յատուկ նախընտրանք

Ոչ բնաւ չնոր՝ ունին մարդիկ գե-
տաց , զի նաւս բառնան եւ բերնն
լի առեւեօք , եւ կամ ջուրս ձրկ-
նաւէտս գնացողսննն ընդ դաշտս
մեր : (ՍԵՆԵԿԱ. Յաղագս Բարեբարոս-
թեանց Գիրք Զ. ԳԼ. Է.)

Բարոյախօսներ կան՝ որք բարոյական գիտաւոր կամ
մեծ սկզբունքները գնելէ ետքը , յոյժ մանրամասնու-
թեանց կիշնան , եւ գողցես մարդկային գիտակցութիւնը
կամ խիղճը բոլորովին անօգուտ ընելու համար՝ մեր
կենաց պարագայներուն կանան կոչեն : Եթէ այսպիսի
բարոյական դաստիարակի մի աշակերտն եղար՝ ա՛յ ու-
րիշ բան չես ունենար , միայն թէ անոր սրօշոտ մտերուն
երկիւղած հնազանդութիւն ընելու ես , կամ գրելով
ձեռքդ տուած գիրքը ձեռքէ չձգելով , ինչ գէպքի
որ հանգիստս ու բարոյական խնդիր մը առջևդ ունե-
նաս՝ բանալ մէջս փնտռելու ես :

Մանրամասնութեանց իշնոյ այս բարոյական դրու-
թիւնը յատուկ գիտութիւն մ' եղած է մանաւանդ
պապական կղերին բարոյախօս գիտնականներուն՝ որ մը-
տատեսական դրութիւն casuistique կըսուի : Այս հըռ-
չակաւոր դրութիւնը այն թուականին աւելի կժաղկեր
Եւրոպայի դպրատանց մէջ՝ յորումնոյն առեւնի տրամա-

բանութիւնը կամ իմաստասիրելէ աւելի ձեռնարկելու համար հնարուած իմաստասիրական մեթոտը կծաղկէր, տրամաբանութիւն մը՝ որ իմաստասիրութեան *raisonnement* դործնականը քանի մը հասարակ կանոններու մէջ սեղմելով, մարդկային միտքն ալ դրեթէ անպիտան և աւելորդ ընելու և մարդս ճիշդ մեքենայ մը ձևացնելու կըլլար :

Մտատեսից *casuistique* դրութիւնը բացէ՛ր բաց դատապարտելու չափ յառաջ չեմ երթար : Ան ալ իր ժամը ունեցաւ, եւ այսօր մեր աղգէն դուրս ելլելով Հռովմի յարած մաս մը Հայերու ինչպէս նաև բաւական մեծ թուով հռովմէական ամեն աղղէ ժողովուրդներու մէջ իւր տեղն ունի : Սակայն, բաց ՚ի մէկ քանի դէպքերէ՝ որոնց վրայ պիտի խօսիմք՝ երբոր տեղը դայ, չեմ կարծեր թէ մարդու հոգին այդչափ նեղ եւ խիստ արարողութեանց ներքեւ դրուելու տեղ կենայ : Աղատութիւնը հարկաւ կանոնաւոր պէտք է ըլլայ, բայց այնպէս ընել՝ որ կանոնը տալէ առաջ կանոնի տակ ճմլես, աւելի կապականես ընութիւնը քան կկատարեալադործես, եւ իմացական եւ բարոյական կարգին մէջ մարդս մարդ ճանչցունելու տեղ բարեյարդար մեքենայ մը ըրած կըլլաս :

Մտատեսից եւ դպրոցականաց մէջ *scholastique* ոճոյ կողմանէ հանգիստութիւն մը կայ. ասիկա առիթ կուտայ մեզ այս ոճոյն վրայ առաջ տեսութիւն մ' ընել, որուն եթէ արժէքն եւ եթէ թերութիւնները աւելի ճանչցուած են եւ մեզի շատ լոյս կուտան : Ի՞նչ բանի վրայ կկայանար այս վիճիտօրէններուն բարոյական արարողութիւնը, եւ ի՞նչ բանի դպրոցականք իրենց միտքը հըպատակ ըրած էին :

Իմաստասիրութեան, կամ բանէ մ' ուրիշ բան հետեւցունելու տրամաբանական կերպին, զարմանալի մէկ վերլուծութիւնն առած էին Սրիստոտելէն : Ասկէ սովորած էին՝ թէ ի՞նչպէս հետեւութիւնն սկզբունքէն կը բղխէ, եւ թէ, ամեն կարելի ենթադրութեանց մէջ, երկու ապացուցեալ նախադրեալներու հետեւութիւնն

ինչ պէտք է ըլլայ : Իմաստասիրութիւնը , կըսէին ա-
սոնք , ո՛ր ձեւի ալ փոփոխես , անհնար է՝ որ Արիստո-
տելի որոշած դասաւորութենէն դուրս հանես , կամ
անոր տուած կանոններուն ներքեւ չդնես : Այս տե-
սութիւնը *théorie* որչափ ալ կատարեալ ըլլայ՝ սոյլերը
կարելի չէ առանց մեր իմաստասիրելոյ կարողութեան
չափն ու պայմանը յստակ ուսանելու , գործածելուն ալ
անհնար է վարժուիլ , առանց իր ճշդութեանն համադու-
լու : Դպրոցականաց սխալը իրենց չափազանցութեան
մէջ է , ասոնք կարծեցին թէ ամեն մտաւոր հայեցողու-
թիւն իմաստասիրել է , եւ ամեն իմաստասիրութիւն
ապացուցական *déductif* պէտք է ըլլայ , եւ որ աւելին
է , իմաստասիրութեան ձեւոյն վրայ այնչափ պաշա-
րուեցան , անանկ որ մտքերնին ալ խափանեցին մարդ-
կային մտաց մէջ եղածին վրայ խոկալէ : Փիլիսոփայու-
թիւնը ասոնց ձեռաց մէջ կերպ մը գրահաշիւ կամ ու-
սողութիւն եղաւ , անանկ որ շինծու նշաններով անգամ
ապացուցեալ սկզբունքէ եզրակացութեան կհասնուէր :

Մտատեսներն ալ բարոյականի մէջ դպրոցականաց
նոյն եւ մի դրութիւնն ունէին հանգիտաբար , ինչ որ
դպրոցականք մեր մտաց աղատ շարժման դէմ կընէին՝
մտատեսներն ալ մեր կամաց ազատութեան դէմ կը-
նէին : Ինչպէս որ հետեւութիւն մը ուղիղ կատարելու
համար ձեռոց նշանները մեղի բաւական կհամարէին
դպրոցականք՝ մտատեսներն ալ գրեթէ բարոյական գոր-
ծոց բառարան մը մեր առջեւ կդնէին՝ ուր վճիռ միայն
պիտի տեսնեմք : Այս բարոյախօսներուն նայելով՝
մենք մեր բնութեան սլահանջած ազատութիւնը մէկ
անգամ միայն գործածելու եմք , այն ալ իրենց ձեռ-
քըն իյնալու համար :

Այս ճիւղն ընեւինէս ետքը , մեր բարոյական գիտակ-
ցութիւնն այնուհետեւ պէտք է կանգ առնէ և բնաւ
դատաստան չընէ , ա՛լ աւելորդ է գիտակցութիւնը , ու-
նենալն ալ ձանձրութիւն է , մեր ազատութիւնն ալ՝
որ կանոնաւորուեր է՝ բայց ոչ թէ մեր՝ այլ ուրիշի ձեռ-
քով , և ոչ թէ բացարձակ կարգի մը համեմատ՝ այլ

կարդի վրայ մարդոց հնարածոյ դրութեանն հետեցու-
նելով, աւելի խոչնդոտն կըլլայ մեղի՝ քան մեծ և իշ-
խանական դործիք։ Մտատեսներուն այս ճախող դրու-
թեան դէմ ուրիշ ձեռնարկութիւն պէտք չէ, սա բաւա-
կան է։ Ամեն դրութիւն կամ մեթոտ՝ որ մարդն ամ-
բողջ չառնէր, կամ մարդէն բան կտակսեցունէ՝ բնու-
թեան դէմ է։ Մեր մարդկային ամբողջութեան մէջ
դէշ հակամիտութիւններ կրնանք ունենալ, բայց ինչ
բան որ մեր էութեան կացուցիչ հանգամանքն է, մեր
մարդը ըլլալու յատկութեան որոշիչն է, և Աստուծոյ
ձեռքէն ելած մարդուն ուղիղ պարագայքն են՝ ներե-
լի չէ ոչ փոխել և ոչ խանգարել։ Մենք յանցաւոր կը-
համարիմք այն մարդիկը՝ որք իրենց մարմինը կիրճա-
տեն նիւթապէս, ո՛րչափ հապա անոնք՝ որ միտքը կիր-
ճատեն, միտքը՝ որ նոյն խի մարդն է, մինչդեռ մար-
մինը միայն դործիք մ' է։ Աստուծոյ դործը միշտ բա-
րի է, մարդոց տրուած չէ Աստուծոյ դործը փոփոխել։
Մենք մեր այս բարոյական յօդուածներու մէջ՝ պիտի
պարագլխիմք ցցունելու՝ թէ ո՛րը Աստուծմէ կուգայ,
և ո՛րը մեր մնութեանն, և սանձել կամ խել մըլու-
թիւնը և ընդհակառակն ամրացնել մեր բնական կարո-
ղութիւնները։ Ասիկա միթէ կարելի է ազատութիւնը
կապելով և խելքը կամ գիտակցութիւնը խղզելով ընել։
Դիակները չեն կրնար այլ ևս մեղանշել։ Ըստ սրտին
Աստուծոյ մարդն այն է՝ որ մարդ հանգամանքով կը-
դործէ, և ոչ թէ այն՝ որ հեշտախտութեամբ տկարա-
նալով՝ և մարդկութեան սրբազան յատկութիւններէն
մերկանալով՝ չկրնար բարի դործել։ Զարմանալի բան է՝
որ ազատութիւնը կանոնաւորելու աղէկ միջոցը վնասե-
լու տեղ կխափանեն բոլորովին, և բարոյական աշխարհի-
այն բռնաւորները կըլլան, որոնց համար, ինչպէս
Տակիտոս կըրէ, ուրիշ խաղաղութիւն չէին սիրեր՝ այլ մի-
այն դերեղմանականը։ Ծաղրելի են այժմ այն բարոյա-
խօս փիլիսոփայները՝ որ կկարծեն՝ թէ Աստուած զմեզ
անոր համար չար դործերու հակամէտ ըրած է՝ որ
պէս զի բարիք դործելու բռնութիւն ընելով առաքինի

ըլլամք : Ասոնք Աստուծոյ բարերարութեան ասպերախա-
ներն են , Աստուծոյ՝ որ իւր պատկերին համեմատ այ-
սինքն ոչ թէ 'ի չարն այլ 'ի բարին ազատ լինելու և մը-
նալու պայմանի մէջ զմաքդն ստեղծեց :

Մտատեսութիւնը կամ ամեն դիպուածոց բարոյա-
կան արժէք որոշելու ձեռնարկող դրութիւնը , զոր կը-
դործածեն Պապականք , ընդունելի բան մը չէ ուրեմն ,
որոգայթ է այս դրութիւնը : Բարոյականի մեծ սկըզ-
բանց գիտութիւնը կայ , յորում ամեն բան ընդհանուր
եւ հետեւապէս դիտնական է : Այն բարոյախօսն՝ որ
մարդուս կամքը եւ սիրտը կքննէ , եւ բարոյական գի-
տակցութեան կամ խղճմտանքի գերադոյն հեղինակու-
թիւնը կցցունէ , իսկ մանրամասնութեանց վրայ իւրա-
քանչիւրին վարժութիւնը կպահանջէ՝ մարդոց բոլոր
պարտաւորութիւնները քանի մը մեծ դասաւորու-
թեանց ներքեւ կրնայ ամփոփել , եւ որոշակի ցցունել
թէ այս է իրաւունքը կամ Աստուծոյ եւ մարդուն մէջ
ուղիղ քաջուած գիծը : Բայց , թէ որ այս բարձր սահ-
մանէն իջնելով իբրեւ ծանծաղութները ցցնող ծովային
առաջնորդ մը՝ մանր , աննշան եւ մասնական պարագա-
յից վրայ մարդս տարուբերէ , եթէ մարդը՝ մարդոց ,
սկզբունքը՝ դործնականաց , ճանապարհի վրայ տնկու-
ած խութերը ծածուկ ճանապարհաց , պայծառ լոյսը
աղօտ լուսոյ , յաղդէ յաղդ թնդուած ուղիղ գծին վրայի
սլոզոտայն՝ անհատականաց շահուն եւ պիտոյից անել
լաբիւրինթոսին զոհէ՝ ամեն բան տալնու վրայ կըլլայ ,
դրութեան ոգին ճշմարտութեան ոգւոյն կտիւրէ , բա-
րոյախօսն աւելի ինքզինք կնայի՝ քան սկզբունքները ,
կկարծէ՝ թէ դիտնական ճշմարտութիւններ կաւանդէ ,
բայց վրան նայողներուն զինքը կաղապար ծախել է ը-
րածը : Մէկ մոլորութիւնը եւ կամ գոնէ իւր տեսու-
թեանէն վրիպած պզտիկ մէդ մը անդառնալի կերպով
դուրս կհանէ զինքը ուղիղ գծէն եւ իրեն հետ բոլոր իր
հպատակներն ալ : Դասական մոլորութիւնը վարատելու
համար խղճի շարժման երջանիկ խլրտումը հարկ է ,
բայց արդէն իրենց մեթոտին մէջ խղճմտանք չկար ,

որովհետև խղճի դատաստանին մինչև այն ատեն բնաւ
ներկայացած չէր . եթէ իւր վարդապետին ետեւէն ան-
դամ մը ինկաւ՝ ալ չկայ ուժ մը՝ որ ղինքը վեր առնէ :

Քննութիւն մ' ալ սա կողմանէ ընեմք՝ թէ արդեօք
կարելի է ամեն դիպուած նախատեսել և դատել . Ա.
մենեւին կարելի չէ = Ո՞վ չդիտէր՝ թէ խղճի դիպաց
բազմաբար, ինչպէս է նաև Լատին աստուածաբաններէ
թարգմանաբար շինուած վենետկեցւոց վերջին ժամա-
նակներու աստուածաբանութիւնը , կարգացողը՝ պիտի
տեսնէ՝ թէ սովորական կենաց մէջ անդամ՝ դեռ ո՛ր
չափ դէպքեր կան՝ որ մտատեսները չեն նախատեսած :
Հարկաւ այսպէս պիտի ըլլայ՝ քանի որ մարդուն սիր-
ալ ալեկոծ և յեղափոխ է , և մի և նոյն գործը գործող
որտի միճակին հետ իւր յատկութիւնը կփոխէ : Որով-
հետև դնենք՝ թէ իբրև օրէնսդիր վճռեցին և հը-
լաման ըրին՝ որ այս ինչ բանն ընեմ . աղատութիւնս
հրամանին ներքև ինկաւ , բայց սիրտս . ի՞նչ պիտի
ընեն :

Վերջապէս , մտատեսից վերջին և յոյժ սոսկալի մէկ
վտանգն ալ չափէ դուրս վտահալութիւնն է , զոր կա-
հանջեն իրենց օրինաց ուղղութեան վրայ : Այս բարոյա-
խօսներուն ձեռքն ինկողը մէկ անդամ երբոր մանրամա-
սն գլորած կանոնները միայն պահելու հարկին ներքև
ճնշուի , ամեն խղճնդօտներու դէմ ապահով պիտի ըլ-
լայ , և ինք իւր վրայ բնաւ չպիտի տարակուսի . այ-
նուհետև ոչ թէ միայն բարոյական անհանգստութիւն
մը պիտի չղգայ , այլ մինչև իսկ խղճի գաղտնի խնայթը :
Եթէ խրատու բարոյախօսը գէշ է , կամ ըսածը սխալ
կհասկցուի և կամ ակամայ սխալմունքով գէշ կգոր-
ծուի , բռնաբարեալ աշակերտին համար ատելի կըլլայ
իւր դաստիարակը , խրատին կամ խորհուրդին ար-
համարհանօք մօտիկ կըլլուի : Հպարտութիւնը , յամուռու-
թիւնը՝ սրտի պնդութիւնը աւելի չար գործել կուտայ ,
Ամենէն աղետալին ալ յանցանքին վրայ ապահով ըլլալն և
կարծելն է թէ Աստուծոյ հետ հաշտ է : Նախախնամու-
թիւնը թողտուած է որ արդեւքներն այսչափ շատ ըլլան ,

որպէս զի խարէական վստահութեան մը չբռնուիմք :
 Մարդս ապաքէն խաղաղութիւն կուզէ , բայց այս խա-
 ղաղութիւնը այս կենաց թէոթիւններէն չէ , այլ հա-
 տուցումն է : Այս կեանքը պայքար մ' է : Խոչ և խութ
 լեցուն ծովային ճանապարհի մը կնամանի , որուն վրայ
 քալելու ասեռնիս միշտ շրջահայեաց պիտի ըլլամք :
 Աստուած մեզի ազատութիւն տալով չզմեզ մեր վրայ
 իշխան դրած է . այս իշխանութենէն չենք կրնար հը-
 րաժարիլ : Վարձք խոստացած է հանդերձեալ կեան-
 քը , առաջնորդող աստղ յոյց տուած է բարոյական դի-
 տակցութիւնը կամ խիղճը . օրէնքի ներքեւ դրած է
 զմեզ մրցման և աշխատութեան մշտնջենաւոր և փա-
 ռացի օրէնքին ներքեւ . ազատութիւնն իս այս թէո-
 թեանց մէջ է , մեղկութեամբ չայս ազատութենէն հը-
 րաժարելու տեղ մարդու պէս գործածեմք :

Վ Է Պ

ԱՆՍՏԱՆՈՅՏՆԵՐՈՒ ՄԷՁ ՊԱՏԱՀԱԾ

Դ Է Պ Ք Մ Ը

(Շարահանի, Տէ'ս Թէ'ն Ե. Լըթ'ս 301.)

Զ.

Երկուքն 'ի միասին համայն ելան : Պայծառ արե-
գակն ու օդը տեսնելով՝ շուտով մոռցաւ Գէորդ մութ
եւ խոնաւուտ բանտը : Այս գաւառին մէջ , աւազուտ
երկիրը մոշայներով ծածկեալ էր : Երիտասարդ հալիւ
մը՝ Հսկայի մը գերեզմանին վրայ նստած եւ ձեռքը
ոլխարի ոսկրէ շինուած սրինդ մ' առած , գիւղական
եղանակներ կհնչեցնէր :

Լոնդրարտացւոյ բնակած երկրէն անցան . Ժամա-
նակաւ այս Ժողովուրդը խիստ բազմաթիւ ըլլալով՝ չէին
կրնար 'ի միասին այս անձուկ տեղը բնակիլ աղբերու
համար . ուստի իրենց Մեիոյ թաղաւորն ուղեց՝ որ
ծերերը եւ մինչեւ տասն եւ ութ տարեկան երիտասարդ-
ները մահուամբ բնաջինջ ըլլան , որպէս զի երկիրը քիչ մ'
ընդարձակի . բայց կամպարուք բարի թաղուհին խոր-
հուրդ տուաւ թաղաւորին որ փոխանակ մեռցնելու ,

բոլոր երիտասարդներն ուրիշ տեղ դադրեցան խրկէ ։ Անոնք իրօք դադրեցին , և իրենց յաջորդները Սլաւոն լեռներէն անցնելով ` Լամբարտացւոյ հզօր թագաւորութիւնը հիմնեցին ։ Գէորգ այս պատմութիւնը լսելով ` հատկեալ թէ հարաւային այս երկիրն ինչ տեսակ երկիր մ' ըլլալու է , ուր Տանխարքայիք բնակած էին ։ Սպանիան տեսած էր , այն վերթակի նման քաղաքը ` յորում ժողովուրդը կը բզկար մեղուաց պէս . տեսած էր այն հոյակապ շէնքերը , նարնջի եւ նռան եւ այն անծանօթ ծառերը , վերջապէս Հարաւոյ բոլոր հարստութիւններն ու շքեղութիւնները , Սաւայն այս պայծառութիւնները իրեն վրայ ազդեցութիւն մը չըրին ։ Աւելի լաւ կհամարէր զՏանխարքա ` որ իւր ճշմարիտ հայրենիքն էր ։

Վերջապէս ճանապարհորդները Սքակէն հասան , որ Եուդանտի ծայրն է ։ Այս տեղ , տուները հողմերէն ձեւացեալ աւաղակոյտերուն մէջ աստ եւ անդ ցրուած են ։ Քառորդ մը մըն հեռի կը գտնուէր Հին — Սքակէն , ուր էր այն վաճառականին տունը ` որուն քով Գէորգ ծառայութեան պիտի մտնէր ։

Վաճառականին մեծ տունը բոլորովին կուտրով կարծրացեալ փայտէ , եւ տանը կից եղած փոքր շէնքերն ալ հին նաւակներու բեկորներով շինուած էին , Հոն ` աւաղներուն պտտաւառ , ո՛չ պարտէզ եւ ո՛չ ալ մայրաուկար ։ Տանը շուրջը չուաններ լարուած էին , որոնց վրայ հովէն չորհալու համար միլիոնաւոր ձուկեր կախուած էին ։

Այս տեղ ձկնորսութիւնն Հիւսպիի ձկնորսութենէն բոլորովին տարբեր եւ շատ զուարճալի էր ։ Հաղիւ թէ աղերը կնետէին , և ահա տակառներով տառելի կոչուած ձուկը կհանէին ։ Վաճառականին կինը եւ աղջիկը եւ ամբողջ գերդաստանը իրենց առջեւ վաղեցին . սկսան զիրար գիրկ ընդ խառն համբուրել , իրարու ձեռք սեղմել , իրարու հարցումներ ուղղել եւ ուրիշ վերջ չունեցող պատմութիւններ պատմել ։ Մանկամարդ աղջիկն խիստ գեղեցիկ կերպարանք մը , եւ քաղցրահայնոց աչքեր ունէր ։

Գէորգ զարմանալով կը զարմանար . այսպիսի դեր-
դաստան մ' երբէք տեսած չէր : Ամէն օր ուրախու-
թեան մէջ էին , եւ որուն համար Գէորգ միշտ թաղման
մը հանդէսը կ'իջէր : Ամէն ատեն ձուկ կեփէին եւ
կուտէին ինչպէս կրնեն թագաւորաց սեղաններուն վրայ,
եւ խիստ աղնիւ եւ ընտիր գինի կ'ամէին :

Գէորգ սիրալիր ընդունելութիւն գտաւ : Երբ անե-
ցիւր խնայան յանիրաւի Գէորգին գլխուն եկած թշուա-
ռութիւնները , վաճառականին կինը լի դորովով իրեն
ձեռքը սեղմեց : Մանկահաս աղջկան աչքերէն որ
Քլարա կ'ընդունէր , քանի մը կաթիլ արցունք թափեցան :
Գէորգ զգաց որ սրտին մէջ փնայած դառնութիւնն իսկոյն
փարատեցաւ , ուղեց որ Քլարային հետ ամուսնանայ .
սակայն իւր առաջարկութիւնն չընդունուեցաւ , ուստի
խիտ երջանիկ հիամարէր ինքզինք . միտքը բերելով
որ երեք շաբաթէն յետոյ Քլարա իւր հօրը մէկ նաւով
Քրիսթիանաանա պիտի մեկնի , Նորվեգիոյ մէջ , իւր
հօրաքրոջը քով երթալու եւ քանի մը ամիս հոն անցնե-
լու համար :

Մեկնելէն առաջ , կիւրակէ օրը , ամէնքն ալ եկե-
ղեցի դնային հաղորդութիւն տունելու համար : Խիտ
գեղեցիկ տաճար մ' էր , եւ դաւառին մէջ գտնուած
ներէն ամենէն մեծը : Հոլանտացի ճարտարագետ մը
չինած էր զայն միջին դարու մէջ : Քաղաքէն հեռի էր ,
եւ ճամբան ալ խոր աւաղներով ծածկուած ըլլալով
չատ դժուարագնաց էր : Բայց որովհետեւ նոյն դարը
իւր ծայրայեղութիւններով հանդերձ , բարեպաշտու-
թեան դար մ' էր , ճանապարհի դժուարութիւնները
քանի տեղ չէին դնէր :

Սեղանին վրայ Ս. կուսին պատկերը կար , գլուխը
ոսկեղէն թագով մը զարդարուած , եւ Յիսուս մանուկն
իր բազկացր մէջ : Դասին շուրջը երկոտասան Առաքե-
լոց պատկերները զետեղուած էին : Պատերուն վրայ
քաղաքին նախնի քաղաքագլխաց պատկերները կախ-
ուած էին : Արեգակն իւր ճառագայթները եկեղեցւոյ
մէջ կարճակէր , եւ արծաթեայ կանթեղները կշողջողա-

ցունէր : Գէորգին սիրտը յուզեցաւ , ինչպէս որ միւս նոյնը պատահեցաւ : Սպանիոյ մեծ քաղաքին շքեղաշարդ մայր եկեղեցին մտած ատեն , Նրբ հաղորդուեցաւ , Բըլարային մտ ծունկի վրայ եկաւ , եւ այնչափ միտքը առ Ստուած բարձրացուց՝ որ մանկահաս աղջիկը չտեսաւ : Մինչեւ որ ոտքի վրայ չելան , Նոյն ատեն դիտեց որ իւր աչքերէն բարեպաշտութեան արցունք կլմալուէին :

Երկու օր վերջը , աղջիկը Նորվեկիա մեկնեցաւ , ինք մնաց եւ տանը շատ օգտակար եղաւ ձկնորսութեան պարապելով : Ծովուն այս կողմերը շատ ձուկ կար , Թիւնիկներու բազմութեամբ լի էր՝ որոնք գիշերը փոսփորի պէս կփայլէին . տեսակ մը կարմրագըլուխ ձուկ ալ կար : Առակ մը կայ՝ որ կրտսէն . Հօր չէր , Դժգոյն . այս առակը միշտ հշմարիտ չէ , ճիշդ Գէորգին եւ իրեն օրաին մէջ եղածին վրայ պահած լռութեանն ալ կպատշաճէր :

Իւրաքաչիւր կիւրակէ , եկեղեցւոյ մէջ , իւր հայեցուածը միշտ այն տեղւոյն վրայ կյառէր , ուր Քլարա իրեն մօտիկը կայնած էր , կմտածէր՝ թէ ո՞րչափ մանկահաս աղջիկն իրեն վրայ սէր եւ դուրս ցցուց :

Անձրեային եւ ձիւնախառն ձմեռը վրայ հասաւ , մորիկները այնչափ մեծամեծ աւաղի կոյտեր կձեւացընէին տուններուն շուրջը , որ բնակիչները երբեմն կստիպուէին ծխներուղէն դուրս ելլել : Հարուստ վաճառականնին տունը ձմեռը սաստիկ չէր . որովհետեւ կիզահողը եւ փայտն առատ ըլլալով , լաւ կտաքնային : Իրիկուրները , վաճառականը հին ժամանակագրութիւններ կկարդար : Նոյն ժամանակագրութեանց մէջ Համէթ անունով իշխանի մը վրայ բան գրուած էր , որ Անգղիա յէն Եւրոպանոսի եղերքները եկեր էր նաւատորմով եւ բանակով , եւ մեծ պատերազմ տուած էր հոն : Իւր գերեզմանը Ռոմի մօտ էր , կրտսէր դիրքը , Հսկայից գերեզմաններուն մէջ տեղը , որոնք գրեթէ հարիւր հատ մը կային . վաճառականը դիտէր դայս , եւ տեղն ալ տեսած էր : Գէորգ ալ կերգէր , մանաւանդ այն տե-

սակ մը բանաստեղծութիւնը՝ որ Անդղիոյ թագաւորին որդւոյն վրայ էր, թէ համակ ոսկեգօծ նաւ մը հեծաւ : Այս երգին ատեն՝ երգողին ձայնը սուր կհնչէր, եւ իւր մեծ եւ սեւ աչքերէն լոյս կցայտէր :

Մըրիկը անդադար կմռնչէր, բայց վաճառականին տունն ալ մեծամեծ խնջոյքներ կկատարուէին. տանը առաստաղէն ապուխտ, երչիկ եւ ուրիշ ձուկեր կախուած էին : Ուրախութիւնը կատարեալ կըլլար՝ երբ հիւր ալ կուգար : Մինչեւ ցայսօր ալ Եռուղւանտի եղբրքները հիւրասիրութիւնը կթագաւորէ՝ ինչպէս Արապին վրանին ներքեւ :

Դէորդ երբէք այսպիսի զուարթ օրեր անցուցած չունէր, բայց Քլարան ալ չէր մոռնար : Ո՛րչափ ուրախացաւ՝ երբ հրամայեցին իրեն որ վաճառականին մէկ նաւովը երթայ զՔլարան բերէ : Ինքն ա՛լ կատարեալ մարդ եւ հսկայ եղած էր : « Ինձի հաճոյք կպատճառէ այսչափ գեղեցիկ տղայ մը տեսնելս » կըսէր վաճառականին կինը : — « Դէորդ զուարթացաւ եւ հանդիսս կեանք անցուց ձմեռուան մեր գիշերային ակումբներուն մէջ » կըսէր վաճառականն ալ, եւ իւրաքանչիւրն ալ երիտասարդին գալուստը կշնորհաւորէին :

Դէորդ Նորվեկիա նաւարկեց Քլարան բերելու համար : Յաջող հով մը զինքն ուղղակի ֆրիսթիանսանտ տարաւ :

Է

Առաւօտ մը՝ վաճառականը Եռուղւանտի ծայրը կանգնուած լուսատու աշտարակին վրայ ելաւ : Ծովուն մէջ ցամաքէն մըռն մը հեռի, խութեր ու տաղոյ կոյտեր կգտնուէին, որոց մէջ ճանապարհորդք խիստ կըլարհուրէին : Այն օրը շատ նաւեր խութերուն առջեւէն անցան, վաճառականը հեռուէն ճանչցաւ՝ թէ այն նաւերուն մէջ իրենն ալ կայ, որուն անհամբեր կսպասէր :

ունեցած հեռադիտակովը նայեցաւ եւ տեսաւ իւր նաւը :

Գէորգ եւ Քլարան վերնայարկին վրայ էին: Լուսաստու աշտարակն եւ եկեղեցին ծովէն ելլող բաներու նման կ'ընկնէին անոնց . մէկը ծովային ճայի մը , միւսն ալ կարայի մը : Ժամէ մը վերջը կրնային ցամաքը հասնիլ :

Յանկարծակի նաւը սաստկապէս խուժի մը բաղխեցաւ . չուրը յորդու թեամբ նաւուն յատակը մտաւ : Միւս նաւերը ջրհաններով օդնութեան հասան եւ շատ փորձեցին նաւուն ծակը գոցելու . սակայն 'ի զո՛ւր : Սուս Գաստները պարզեցին , նշան ըրին թէ վտանգ պատահած է : Հողմը դէպ 'ի ցամաքին կողմը կ'ընկէր եւ հոսանքը զանոնք յառաջ կ'մղէր , բայց ո՛չ այնչափ արագ : Եղբերքն ալ ձկնորսի նաւակներ կային , բայց խիստ դանդաղ էին շարժելու եւ ծովուն մէջ յառաջելու :

Նաւն ընկղմեցաւ . Գէորգ Քլարայի աջ բաղկէն ամուր մը բռնեց եւ իրեն վրայ սեղմելով՝ ծովը նետուեցաւ : Այս վայրկենին աղջիկը Գէորգին վրայ ալ նարկ մը ձգեց , որով իմացնել ուզեց թէ զինքը կտիրէր . Գէորգ ալ փոխադարձաբար հայեցուած մ'արձակեց աղջկան վրայ , եւ յայտնի ըրաւ թէ զինքը թող պիտի չտայ , եւ թէ պիտի վրկէ զինքը , եթէ ծովուն խորը չերթայ :

Գէորգ , հակառակ իւր ծանրութեան , ձկան պէս կլողար . իւր զօրութիւնները զգուշութեամբ կ'օգտագործէր՝ որպէս զի կարենայ մինչեւ ցամաքը հասնիլ : Ալիքներն երբեմն զիրենք կ'ածածկէին , երբեմն ալ օդին մէջ կ'արձրանացնէին : Ինք՝ որ սովորաբար աներկիւղ եւ երկնից ներքեւ բանէ մ'ալ երկիւղ չունէր , բոլորովին շուարած եւ խռոված էր եւ ցնորքներ կտեսներ . կարծեց՝ թէ լեւիաթան մը տեսաւ որ զիրենք պիտի պատռէր . Ժամանակ ժամանակ չուրին երեսը քնացող բաղերու բաղմութեան մէջ կ'ընային :

Քիչ մը վերջը լսեց՝ որ Քլարան հառաչանք մ'արձակեց եւ ջրածգական դողմամբ մը խռովեցաւ , ալ աւելի ուժգնութեամբ զ'իւրան , սակայն իւր

բաղուկը կընդարմանար , եւ վայրկենէ վայրկեան իւր զօրութիւնները կպակսէին , սակայն եւ այնպէս ցամաքին մօտեցած էին եւ նաւակ մը կուգար :

Անգամ մ' ալ ալիքը զինքը բարձրացուց , եւ ինկած ատեն , սաստկապէս ծովուն խորն ընկղմեալ նաւու մը զարնուեցաւ , որով մթութիւնը հոգւոյն մէջ տիրեց , ամէն բան աչքէն աներևութացաւ , կրկին խռովեցաւ և յուսահատեցաւ . բայց երբէք զՎարան ձեռքէն չձգեց :

Գէորգ ընդունած հարուածոյն պատճառաւ գիտակցութիւնը կորսնցուց : Ալիքը զինքը ջուրին երեսը հանեց , եւ իրեն օգնութեան հասնող ձկնորսները զինքն իրենց նաւակը դրին :

Գէորգ բոլորովին արիւնաթաթաւ եղած էր եւ մեռած կարծեցին զինքը . սակայն այնչափ ուժգին բռնած էր զաղջիկը , որ հաղիւ եւ շատ դժուարութեամբ բաժնեցին զինքն իւր բաղկէն :

Յամաքը հասան . զՎարան կենդանացնելու համար ամէն միջոց 'ի դործ դրուեցաւ . ծովուն մէջ հառաչանք արձակած ատեն , ինկած էր , բայց Գէորգ վերջին յուսահատ ուժով մը մեռեալ աղջիկը փրկած էր :

Տակաւին Գէորգ շունչ կառնէր . սակայն ուղեղը սաստիկ կերպով ցնորած էր : Չարհուրելի ջերմախտի մը բռնուեցաւ , սուր եւ վայրենի աղաղակներ կարձկէր : Երբորդ օրը , տխուր եւ տրտում անկողին մտաւ , որպէս թէ իւր կեանքը նուրբ թելէ մը կախուած ըլլար :

« Աւելի լաւ է , ըսաւ բժիշկը , որ այս թեւն ալ բոլորովին խզուի , եւ այնուհետեւ ալ Գէորգը չըտեսնուի » :

Իւր կենաց թելը չխղեցաւ , այլ յիշողութեան եւ իմացականութեան թելը : Ո՛րչափ տխուր է որ այնչափ դեղեցիկ եւ զօրաւոր երիտասարդ մը , համբ ճիւղաղի մը պէս , անկողին ինկած ըլլայ , մեկուսի մարդկանց բազմութենէն :

Հարուստ վաճառականը Գէորգ իւր տունը պահեց , եւ ամէն պէտք եղած խնամք եւ դարման տարաւ . « Թերեւս ողջ առողջ ծովէն պիտի աղատուէր՝ եթէ մեր

աղջիկն ալ վերկեղ չուզէր , ըսաւ իւր կնոջ . հիմա Գէորգ մեր որդին է ։

Ոմանք կարծեցին թէ Գէորգ ապուշ է , բայց ոչ երբէք . կնմանէր լարերը թուլցած երաժշտական դորժիքի մը , որ այլ եւս չէր հնչեր : Երբեմն այս լարերը կձգուէին եւ քիչ մը ատեն կհնչէին , այսինքն թէ՛ Գէորգ իւր անցեալ կենաց մէկ քանի դէպքերը կ'իշխէր . վերջը՝ դարձեալ իւր հողւոյն վրայ անթափանցելի վարագոյր մը կիջնար , եւ բոլորովին կնուաղէր , իւր շուրջը կնայէր , առանց գաղափար ունենալու եւ առանց բոց մ'երեւալու իւր երբեմն կայծաղնացայտ աչացը մէջ :

Ինքն էր՝ որ մայրական ծոցոյն մէջ խիստ երջանիկ բախտի մը սահմանեալ կերեւէր , այնպիսի երջանկութեան մը այս աշխարհի մէջ , որ իւր հայրը հաւատալ չէր ուզեր թէ գերեզմանէն անդին ուրիշ գոյութիւն մը կենայ : Գէորգին բոլոր այս գեղեցիկ յոյսերը՝ զոր ծնած ատեն հետը բերած էր, բոլորովին չիջած էին : Ի վարձ աներկիւղ եւ անձնանուէր կեանքիմը՝ անուն չունեցող թշուառութեամբ մը զարնուեցաւ : Ուրեմն , յաստի կեանս , ամէն բան կոյր բախտի՝ մը յանձնուած է : « Ո՛չ , կըսէր , Քլարային բարեպաշտ մայրը , Սաղմոսարանին լսօքերը կրկնելով : Տէրը ամենուս համար ալ բարի է , եւ նորա ողորմութիւնը իւր ամեն գործոց մէջ կ'փայլի : Ո՛չ , Գէորգ հանդերձելոյն մէջ հիմակուան կրած վշտերուն վարձատրութիւնը պիտի ընդունի » : Եւ կաղաչէր զՍտուած՝ որ շուտով զԳէորգ յերկինս վերակռէ :

Քլարան Սքակէնի գերեզմանը կհանդչի , որ բարձր պատով մը շրջապատեալ էր՝ որպէս զի աւաղները չկրնան զայն աւերել : Երբեմն Գէորգ գերեզման կրեցէին , երբ իրեն կըսէին՝ թէ ահաւասիկ մանկահաս աղջկան վերջին բնակարանը , բան մ'ալ չէր հասկնար , Ստեն ատեն իւր հողւոյն մէջ խիստ հեռի թուականի մը յիշատակները կարթննային :

Ամեն կիւրակէ ծերերուն հետ եկեղեցի կերթար ,

կնստէր և կնայէր աստ և անդ : Որ մը , մինչդեռ կեր-
գէին , աչքը Քլարային իրեն մօտ ծունկի եկած տե-
ղւոյն վրայ դարձուց . հառաչանք մ' արձակեց , աչ-
քերը բացուեցան և փայլեցան . մոխրագոյն կերպա-
րանք մ' առաւ և բարձրէն Քլարային անունը տուաւ ,
արցունք թափելով , նոյն ատեն զինքը եկեղեցիէն
դուրս հանեցին . իրեն մօտ գտնուած մարդոց ըսաւ .
թէ բան մը չկայ , հոգ մի՛ ընէք , և թէ ինքը չատ ա-
ռողջ է : Վերստին իւր իմացականութիւնը մթացեալ
էր :

Սպանիա , չքեղ պալատան մէջ , Գէորգին պապն
ալ սրտին ցաւէն մեռած էր , իւր հարստութեանց
և բնութեան իրեն տուած վայելչութեանց մէջ : Մէկ
բան մը աչքին չէր երևնար . ո՛չ հարստութիւն , ո՛չ հա-
ճոյք և ո՛չ վայելք . ամեն բան պիտի տար՝ եթէ կարե-
նար իւր ցանկալի աղջկան զաւակն անգամ մը իւր
բազկացը մէջ առնուլ և համբուրել զինքը :

Գէորգ արդէն երեսուն տարեկան եղած էր , երբ
ծեր վաճառականն և իւր կիինն ալ մեռան և իրենց աղ-
ջկան քով թաղուեցան : Իրենց ժառանգորդները դար-
ձեալ « անմեղին » հոգ և խնամք կտանէին :

Ը.

Գարունն եկած էր , եւ մրրիկները կսկսէին : Ծովը
կատաղի էր եւ ալեկոծութիւններն ալ անդադար Սքա-
կէնի ծայրը կնորոգուէին . օդին մէջ աւաղի կոյտեր կը
բարձրանային եւ վայրենի թռչնոց բազմութիւններ ա-
ւազախոյտերուն վրայէն կանցնէին ճիշդ արձակելով :

Այս միրկային օրերէն մէկը , Գէորգ մինակ էր իւր
սենեակը : Երեսութիւն ալմուկը զինքն իւր թմբութե-
նէն արթնցուց . հոգւոյն մէջ աղօտ լոյս մը թափան-
ցեց , անհանգիստ զգացմամբ մը ըմբռնեցաւ , սկսաւ
մտածել թէ ինչու իւր Հիւսիսային գիւղէն եւ իւր բը-

նիկ աւազակոյտերէն հեռացաւ . « Երկիրս կերթամ ,
աղաղակեց , երկիրս » :

Ոչ ոք լսեց այս ձայնը . ելաւ սենեակէն ուղղակի
աւազակոյտերուն կողմը երթալու : Հոգմը երեսին ա-
ւազ եւ քար կնետէր , սակայն դէպ 'ի եկեղեցին իւր
ճամբան կշարունակէր : Հոն հասաւ , պատերուն բոլորն
աւազը դիպուած էր մինչեւ պատուհաններէն ալ վեր :
Բայց դուռը բաց էր եւ կրնային ներս մտնել : Գէորգ
եկեղեցի մտաւ . մըրիկն ալ աւելի կգոռար եւ ծովն ալ
կմռնէր . այնպիսի փոթորիկ մ' ելած էր , որուն նմա-
նը պրեթէ տեսնուած չէր : Յերեկ ատեն մթութիւնը
կտիրէր , բայց Գէորգին հոգւոյն մէջ լոյս մը տփուում
էր : Իւր նստարանին վրայ նստաւ : Եկեղեցին Մայանիոյ
մէջ տեսած մնայր եկեղեցւոյն նման լուսաւորեցաւ : Ծեր
քաղաքապետներն իրենց յիշանակներէն իջան : Երդե-
հոնը սկսաւ խիստ սքանչելի եղանակներ զարնել : Մեռ-
եալները տօնի գգեստներնին հազած , վաղե-
ցին , անոնց մէջ կային Հիւսպիի ծեր ձկնորսները ,
գինքն որդեգրող ծնողք , հարուստ վաճառականք , իւր
կինն եւ իրենց փլարա աղջիկը : Քլարան ձեռքը Գէոր-
գին տուաւ եւ սեղանին առջեւ ծունկի վրայ դալով .
հովիւը զիրենք օրհնեց : Այն ատեն երաժշտական գոր-
ծիքը վերստին սկսաւ նոր , քաղցր եւ զմայելի եղանակ-
ներ զարնել :

Փոքրիկ նաւակ մը ` որ եկեղեցւոյ նուէր ' եղած եւ
դասին մէջ կախուած էր , իջաւ եւ նոր ամուսնացելոյ
առջեւ դրուեցաւ : Նաւը մեծցաւ եւ սքանչելապէս մեծ-
ցաւ . իւր առաջատները մետաքսեայ էին , պարան-
ները հիւսեալ ոսկիէ՝ եւ դեկն ալ միապաղաղ ոսկիէ :
Գէորգ եւ Քլարան բոլոր հոն ներկայ դտնուողներով մէկ-
տեղ ` նաւը հեծան , եկեղեցւոյ պատերը կակղիլի եւ
շամբուկի փոխուեցան ` որոնք օդն իրենց քաղցրաբոյր
հոտով կըցնէին . նաւը բարձրացաւ եւ օդին մէջէն
կերթար , մինչդեռ հոգմերը Սաղմոսին սա երգը կհն-
չեցնէին ` զոր բոլոր հաւատացեալք 'ի միասին կերդէին .
« Եւ ոչ մէկ կեանք մը սխտի կորսուի , եւ երկնքը » :

Տուլթեամբ պիտի լեցուի » : Գէորգ այս աստուածային
խօսքերը կերգէր . մի եւ նոյն ատենն ալ իւր անմահ
ողին իբր յարգելանի պահող կապը խղեցաւ . եկեղեցւոյ
մէջ , զոր մըրիկն աւազով կժածկէր , մեռեալ մը դըր-
ուած էր :

Հետեւեալ օրը կիւրակէ էր : Հովին իւր ժողովըր-
դեան հետ եկեղեցի գնաց . խիստ դժուարութիւն կը
կրէին աւաղի կոյտերուն մէջէն ճանապարհ հորդել : Երբ
չէնքին առջէն եկան , տեսան որ գրեթէ ծածկեալ էր .
Դուռը և պատուհանները ամբողջ խցեալ էին , միայն
տանիքն ու աշտարակը կերեւէին , Հաւատացեալները
բարձր ձայնով սաղմոս մի երգեցին և քաղաք գացին :
Մտածեցին որ հոգմէն չփաստուելու կերպով՝ ուրիշ նոր
եկեղեցի մի կանգնեն . « Աստուած , քսաւ հովիւը , իւր
տաճարը փակեց » : Այլ ևս զայն բանալու փորձ չփոր-
ձեցին :

Գէորգ ամեն տեղ փնտռուեցաւ , կարծեցին՝ թէ
մըրիկի ատեն մոյրած կամ ալեաց մէջ կորսուած է :

Իւր մարմինը մեծ և գեղեցիկ գերեզմանի մը մէջ
էր . Աստուած ինք իւր ձեռքով նորա դագաղին վրայ
հող լեցուցած էր , և մինչև ցայսօր հոն կհանգչի :

Աւաղը հետ զհետէ հին եկեղեցւոյն բոլորը դիզուե-
ցաւ . տանիքն աներևութացաւ և միայն աշտարակը
տեսանելի մնաց՝ որ բաւական հեռաւորութենէ կը
տեսնուի . ասիկա Գէորգին տապանաքարն եղաւ . ար-
դեօք թաղաւորներն ալ այս տապանաքարերէն աւելի
սքանչելի , նա մանաւանդ անխուսափելի և անհրաժեշտ
բան մ' ունի՞ն :

Չէին գիտեր՝ թէ Գէորգ ուսկէ՛ց եկած էր . չգիտ-
ցան ալ թէ ի՛նչպէս և ո՛ւր գացած էր :

Ա Ռ Տ Ն Ի Ն Տ Ն Տ Ե Ս Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Է.

Կինը շատ երջանիկ պիտի ըլլայ՝ եթէ դործօնէութիւն մաստուռէ և խանդաղատանայ ծրարները բոլոր տան մէջ պահելով, ինքզինք ծնողաց, իւր ամուսնոյն և զաւակաց նուիրէ, որով տանը պահապան հրեշտակը դարձած կըլլայ : Բնկերական կենաց պէտքերը, շահուց նոյնութիւնը՝ որ ամեն լծորդական կենաց հարկաւոր հետեւանքն է, պարտաւոր կընեն զկինը ուշադրութիւնը և ջանքը տունէն ալ դուրս հանել : Երբեմն արտաքին կենաց զբաղմունքին և շարժման մասնակից ըլլալու համար, ներքին կենաց խաղաղական և սիրելի պարտքերը կ'իժուլու և դուրս կելլէ տունէն : Հին ատենները կանայք արտաքին կեանք բնաւ չունէին, ասոր դժուարութիւնն ալ հեշտութիւնն ալ էրիկ մարդիկ առանձին կը տանէին : Սրդի ժամանակս կանանց գործեր յուշած է տունէն դուրս :

Աղջիկ զաւակը իւր ծնողացմէ դատուած ատենը շատ անգամ ամուսնութեան իրեն տուած վիճակը չգիտնար : Գուցէ այնպիսի ամուսնոյ մը կերթայ՝ որուն ծառայութեանց մասնակցիլ պիտի ըլլայ իւր վիճակը, կամ այրը շուտ մեռնելով ծնած զաւակներուն ներկայ եւ ապագայ հողը միայնակ իւր վրայ պիտի մնայ, կամ վերջապէս, իւր յատուկ հաշուոյն համար ապրուստ մը ճարելու վիճակին մէջ կ'ընայ : Խօսքս այնպիսիներու համար չէ՝ որ բարձրագոյն վիճակ մ'ունին, եւ բոլոր դոր-

ծերնին արդէն պատրաստ ըսողը մը կամ հարստութիւն մը կառավարել եւ պահպանել կըլլայ . ասոնց ալ ըսելիք կունենամ՝ երբոր ասակը դործածելու , խնայութիւն ընելու , եւ հարուստներուն իրենց ազգին եւ կրօնքին ինչ բարիք որ ընել պարտքերնին ըլլալուն վրայ խօսիմ իրենց : Խօսքս հիմայ անոնց է՝ որք իրենց ընտանեաց յաջողութիւնը եւ պատուաւոր ու համեստ վիճակը ձեռք բերելու համար աշխատութիւն եւ զբաղմունք ունենալու են : Առաջին անգամ մոտծութիւննին եւ աշխատութեան բարքերնին պէտք է դատարարակուած ըլլայ . երբոր ասոնց կանուխէն վարժուած ըլլան , ձանձրութիւնն ինչ է չեն դիտար , ժամանակին յարդը կըխանան , ցնորական հաճոյից եւ երեւակայութեան յաղկել կանուխէն դիտցած կըլլան , աշխատութիւնը իրենց դժուար զչլլար , մանաւանդ թէ երջանկութեան մէկ տարերքը կըլլայ :

Շատ դործեր կան՝ որոց մէջ կին մը իւր խելքը դործածելու աշխատութիւններ կրնան գտնուիլ , բայց ես այս տեղ պիտի չհամբմմ : Գործ մը կայ՝ որ ես ամեն դործերուն առաջինը կհամարիմ : Գիւղ բնակելը ուժով ձգտում մ՝ ունի , մեծ քաղաքներու շրջութութեանց եւ ձանձրութեանց երեսէն եւ պղտիկ քաղաքներու ալ դրծած կեանքէն հեռի կեցողը երջանիկ կըլլայ . կիններու համար այսպիսի վիճակ մը աւելի նախասնձելի եւ անուշ ըլլալու է : Գիւղ երբոր կրնակի՝ պղտիկ աղարակի հօգաբարձութիւն մը կառնու միան իւր երկանն հետ , եւ անոր հետ օգտակար միջում մը կունենայ :

Երկրագործութիւնը , շատ իրաւամբ , միշտ ամեն արուեստից առաջինը եղած է , աղգի մը կամ տէրութեան մշտնջենաւոր եւ անսասան յաջողութեան եւ յառաջադիմութիւնն այս արուեստն է : Մարդն երկրագործութեան մէջ իւր բարեկեցութեան ամեն հարկ եղածները կգտնէ , եւ ստուգիւ կերպ մը անկախութիւն կամ աղատութիւն ձեռք կըբերէ : Թէպէտ եւ գիւղի սովորութիւններն աւելի չափաւոր են քան քաղաքիները , բայց կնոջ աւելի ուշիմ դործօնէութիւնն ալ ուրիշ տեղէն աւելի երկրագործական կենաց մէջ հար-

կաւոր է : Տանը ներսն ալ դուրսն ալ իշխանութիւնը կգործածուի , մինչև կենդանիները պիտի նայի , որ տանը մէջ կամ մօտերը օդն առողջ եւ յարմար տեղ կապուին , եւ ձագերը անօթի չմնան : Պտուղ քաղելու ժամանակները ընտանիքին ամենէն զուարթ իրարու վրայ սէր ամրացնելու ժամանակն է , այրը իւր աշխատասիրութեան համար կնոջ սիրելի կըլլայ , կինն ալ իւր կարգասիրութեան համար էրկանը սիրելի կըլլայ : Առատութիւն կթագաւորէ այն տունները , որուն մէջ երկրագործական ջանքն ու աշխատութիւնը պատիւ ունին . աշխատասէր մարդոց համար ասկէ աւելի հատուցումն կրնայ ըլլալ : Ամեն բան կգործածուի , ամեն բան օգտի մը կյարմարի , իւրաքանչիւր եղանակ իւր յատուկ աշխատութիւնն ու արդիւնքը կըբերէ : Բընական գիտութեան փորձն ու գործնականը զիւր բընակողները կրնան ընել :

Դրսի աշխատութեանց հետ կուգան տան ներքին ծառայութիւններն ալ , ինչպէս են հանդերձ լուալ , կտաւ գործել , զգեստ կարել : Երկրագործական տան մէջ ընտանեաց բոլոր անդամներն ալ գործ կունենան : Յաջողութիւնն իրեն շահերն ունենալու հետ անպառաճութիւններն ալ ունի . դրացիները միշտ բարեկամ չեն ըլլար , ամեն անոնց հետ յարաբերութիւն բարի չկրնար ըլլալ , այսպիսի դէպքերու մէջ կինն յառաջ է քան զայրը իւր տունը պաշտպանելու կողմանէ : Ասոր համար քիչ չատ իրաւունքի վրայ խեղքը պառկելու է . դրացինին ոտք մը տեղ երբոր տայ , չորս ոտք ալ առնելու վրայ հետը կուիւ կբանայ : Ընդհակառակն դրացիներու հետ խաղաղութիւն պահելու մեծ հնարքը կանանց զգունութեան եւ համբերութեան գործ է , Անտանելի են այն կիները , որոց էրկները իրենց սիրելի ըլլալու համար դրացիներու հետ միշտ խռով պահելու դատապարտեւ են : Այսպիսիները բարոյական չունեցող կիներ են :

Գիւղ բնակել , աղարակային աշխատութեանց պարապել , գործաւորներուն եւ ծառայներուն գործ ճա-

րել եւ աշխատցունել առաջին երևութով ծանր կթուին
կանանց համար : Բայց շատ չուշանար կրնայ , փորձել
ուշիմ կինը ՝ թէ ո՛րչափ քաղցր է ամուսնոյն վաստա-
կոց ուղղակի օգնելը , իւր կամ կանացի բնական տնա-
շինութեան անակնուռնի զմայլանքը եւ իւր յատուկ ու-
նակութեանց երջանիկ գործածութիւնը յանկարծ կվայե-
լէ : Տունը եւ զաւակներն հոգալու մէջ իւր էրկան հետ
եթէ գործունէութեամբ եւ եթէ մտահոգութեամբ
մրցելը ՝ հզօր համոզում մը կբերեն վրան զաւակաց ե-
րախտագիտութեան մեծ իրաւունք մ' ունենալուն :
Աւն եւ կնոջ մէջ եղած այս վաստակակցութիւնը ուժով
դադարաւարակցութիւն մը՝ եւ հետեւապէս ամուսնական
հաւատարմութեան զօրաւոր պատասպարան մը կդոյա-
ցունէ : Որովհետեւ առնեւ կնոջ լոկ իրարու գեղջւ վրայ
հիմնած հաւատարմութիւնը ամենէն խախտւած է : Մէկ
փորձութեան հողմն յանկարծակի կփլուզանէ այնպիսի
խարխուլ չէնք մը , Առտնին առողջութեան կանոննե-
րուն հսկողութիւնն ալ կնոջ յատուկ գործն է , քիչ շատ
գիտութիւն պէտք է ունենայ տանը առողջապահական
հնարքներուն : Ամենապարզ նախապատրաստութիւն-
ներ կիսավանդն առողջութեան դէմ ելլող պատահար-
ներն եւ այնպիսի հիւանդութիւններ՝ որոց սովորական
պատճառն կանանց տգիտութեան եւ անխոհմտութեան
մէջ կրնաս գտնել : Խելացի կինը տանը մէջ միշտ պատ-
րաստ պիտի ունենայ քանի մը տեսակ հիւանդութեանց
համար գործածելի բուսական քանի մը տեսակ ծաղիկ-
ներ եւ արմատներ , եւ ասոնց գործածութեան վրայ
կանուխէն վարժութիւն ունենալու է : Տուներու մէջ
զանազան տեսակ անուշեղէններ պատրաստելու համար
ինչ մեծ հոգ կտանին կանայք , բայց քանի մը պրտ-
ղունց երկրցուկ ժողովել ու չորցունել եւ երբոր զաւա-
կնին , օրինակի համար , թեթեւ փորի ցաւ մը կուեննայ
ջրով խմցունել . բնաւ չեն մտածեր : Ամեն դեղ դեղա-
գործէն եւ ամեն դարման բժշկէն սպասել միշտ խոհե-
մութիւն չէ : Հիւանդութեանց պատահմունքներ կան ,
որոնք երազ եւ յանկարծ դարմանուելու պէտք ունին :

եւ ժամանակ չեն տար բժշկաց դպրուն սպասելու ,
ինչպէս են վէրքեր , այբեցածներ , խայթումներ եւ այլն ,
աւելի ծանր պարագայներն ալ կան , ինչպէս յանկարծ
անշնչութիւն և կամ թունաւորութիւն , որք եթէ ան-
միջապէս չդարմանուին , մինչեւ բժշկին անկողնէ ելել
հազուայր կմեռցունեն հիւանդը :

Բարոյական կարգի մէջ աւելի դժուար է իմաստուն
և գործունեայ կնոջ հարկաւորութիւնը : Կինը թշնա-
մութիւններ կդադրեցունէ , շահուն բաժնած դրացի-
ները իրար կբերէ , անկարգ մարդիկը ճամբու կբերէ ,
իւր դրացիներուն մէջ դատուած նախապաշարմանց և
այլանդակ մտրութեանց դէմ կկռուի և կվանէ :

Կինը իւր բարեկրթութեամբը փոքր նախախնամու-
թիւնը կըլլայ իւր տանը և անոր շրջակայից . ոչ միայն
իւր տան յաջողութիւնը կնախահոգայ , այլ և իրենց
հետ յարաբերութիւն ունեցողներուն եւ շինութիւն և
բարեբարոյութիւն կընծայէ : Անդղկոյ մէջ՝ ուր բարե-
կեցիկ տուններ և գործաւորաց տուններ կարգէ դուրս
հոլը յարաբերութիւն ունին , շատ ուսեալ օրիորդներ
կամ կիններ կտեսնուին , որ որբոց և փոքր սղայոց կրօն-
քի , ընթերցման , գրի և գիտութեանց նախնական
դասերը կաւանդեն : Ասանցմէ այս սովորութիւնը փոխ
առին Գաղղիացիք ալ : Գործաւոր կամ ստորին աստի-
ճանի ընտանեաց մէջ սիրոյ , վստահուն , և համակրուե-
ղացումներն այս կերպով կդոյանան , և նախանձու և ան
հնարին տենչանաց կրակը՝ որ միշտ հարուստ օտն մօտ ընա-
կող աղքատ դրացի տան մէջ կվառւի , կշիջանի , և նախ-
խնամող Աստուծոյ հաստատութեան հետեւապար կարգը չը-
թշնամանուիր : Խօսքս մեծ ու փոքր ընտանեաց ըրա-
րու հետ ունենալիք զգացական յարաբերութեան վրայ
է . առեւտրական շահու և սպարաւոյ վրայ՝ որմէն կա-
խումն ունի ընդհանրապէս երկրին պետական յառաջա-
գիծմութեան վիճակը , քաղաքական տնտեսութեան կը-
պատկանի խօսիլ :

Հ Ր Ե Ա Յ Ք

Ի Մ Ի Զ Ի Ն Գ Ա Ր Է Ե Ի Ա Յ Ս Բ

Հրեայները միջին դարու մէջ շատ կանարդութիւն և
 կհարստահարուէին Եւրոպայ մէջ . առիկա կհաստա-
 տուի այն դարու վաւերական պատմութեանէն : Այս աղ-
 զի դէմ եղած հալածանքը միայն Եւրոպացւոց դաւա-
 նակից չըլլալուն համար չէր . աշխատասէր բարքը , որ
 այսօր տակաւին այս աղղի յատկութիւնն է , նախան-
 ձու եւ ատելութեան առարկայ ըրած էր զինքը : Եւ-
 րոպացիք իրենց այս ատելութեան եւ նախանձու կրքէն
 պաշարուած՝ Հրէից միայն ծանր եւ անհեթեթ սովորու-
 թիւններ կենթադրէին եւ կորստարտէին , իբր թէ աւագ-
 ուրբաթ օրը քրիստոնեայներէն տղայ մը գողնալով կկա-
 դէն եւ արիւնը կխմեն : Այս եւ ասոր նման զրոյարտու-
 թիւնք պատճառ եղան չարաչար հալածելու դէրեսայս :
 1009 թուականին Հրեայք զրպարտուեցան՝ թէ Էդիպ-
 տոսի ամիրապետին ձեռքով Քրիստոսի դերեզմանը պրդ
 ծեցին . այս սուտ համբաւը ընդհանուր հալածումն եւ
 անհնարին կոտորած բերաւ Հրէից գլխուն : 1095 եւ
 1096 թուականներուն Խաչակրութիւն սահմանուեցաւ
 Հրեայները բնաջինջ կորսնցունելու նպատակով : Եւրո-
 պիոյ քաղաքներէն մէկուն մէջ՝ Ծաղկաղարդի կիւրակէ-
 ին սկսեալ մինչեւ Նոր կիւրակէի չարաթ օրը Խաչակիր
 զօրքը անրնդհատ յարձակումն ըրին , տուներնին
 կործանեցին եւ հարթադատակ ըրին , եւ դադանաբար
 անթիւ մարդ ջարդեցին : Թուլուզի մէջ՝ ամեն տարի
 սովորութիւն էր Հրեայ մը բռնել եւ մայր եկեղեցւոյ
 դրան առջեւ տանելով ապտակել : Ուրիշ քաղաքներ ալ
 երբոր Հրեայ մը դատապարտել պէտք ըլլար՝ երկու շան

մէջ տեղը կկախէին :

Երկոտապաններորդ դարէն ասդին Հրեայք յատուկ յայտարար նշան մը կկրէին վրայնին, դեղին ասուեայ կը տաւի անուաձև կտոր մը , որ Ռաբբին կըսուէր : Այս դարու պապերէն մէկը , լիննովկենտիոս Բ . երբոր հանդիսաւոր թափօրով սուրբ Դիոնեսիոսի եկեղեցին մը տաւ ` Հրեայք Ռաբբին մը ընծայեցին իրեն : Պապն ալ իրենց այս բարեմաղթութիւնը ուղերձեց . « Կմաղթեմ որ ամենակարող Աստուածը ` ձեր աչքին վրայ եղած քօղը վերցունէ » : Այս դարերու քաղաքագիտութեան սկզբունքը կմտանէ լիննովկենտիոս պապին այս յայտնած փափաքը , մոլեռանդութիւնն էր այս սկզբունքը : 1182 թուականին ֆիլիպպոս Օգոստոս իւր տէրութեան սահմանէն դուրս վաճառեց Հրեայները , բայց 1198 թուականին դարձեալ տեղերնին դարձան , եւ վրայնին զգուշութիւն եղաւ ` որ դրամի վաճառութիւն չընեն : Ամեն քաղաքի մէջ երկու երկու հաւատարիմ մարդ դրաւ , որոնց քով պիտի մնար բոլոր Հրէից կնիքները եւ հարկ եղած ատեն Հրէից գործերուն վրայ իրենց կնիքները պիտի դնէին : Ասիկա Հրէից տեսակ մը դիւանատան սկզբնաւորութիւնն եղաւ : Այս կայսեր ժամանակն էր դարձեալ ` որ օրէնք դրուեցաւ Հրէից վրայ Եւրոպացւոց մէկին փոխ ստակ տալու համար՝ եկեղեցական զարդեր , արիւնաթաթաւ զգեստներ եւ արօրի խոփ գրաւ չառնել* : Այս պայմանները ծանր էին , բայց միանգամայն օրինաւոր էին , անոր համար Հրեայք ալ ըն-

* Հրեայք մարդասպաններուն ձեռքը դանուած արիւնաթաթաւ զգեստները պահելուն մէջ չառնէին , որովհետեւ կառավարութիւնը գիւրաւ չէր կրնար ձերբակալել մարդասպանները , եւ ոչ ալ անոնց գործած յանցանքին ասպնոցոյցները գտնել :

Հրեայք եկեղեցիներէ դողցած զարդերը ծածուկ կծախէին , որով գողերը չէին գտնուեր :

Եւսկ արօրի խոփերուն դալով , Հրեայք երկրագործներուն փոխ տուած ջնջին գումարներու համար՝ անաղին շահեր պահանջելով , այս վերջինները չէին կրնար իրենց գործիքները Հրէից ձեռքէն առնել , որով կարգիլուէին երկիր գործեւ :

դռնեցին : 1223 ին այս օրէնքն ալ վերցուեցաւ :

Լուդովիկոս Բ. եւ Գաղղիոյ պարոնները կամ աւա-
տականները միաբանութեամբ որոշեցին՝ որ Հրեայները
ծառայական վիճակի մը ենթարկեն՝ ուրկէ փխլպպոս
Օդոստոս աղատած էր զիրենք : Հինդ տարիէ 'ի վեր
Հրէից վրայ դրուած պայմանները խախտեցան եւ ի-
րենց դիւանատան կնիքն ալ արդիւրեցաւ եւ բոլորովին
ստրուկ եղան :

Հրէից ամեն շարժական ստացուածքներն իրենց բը-
նակած հողին տէր եղած պարոնին կվերաբերէր : Լուդու-
վիկոս սուրբ մականուանելոյն պայմանագրով իրենց կվճռեն
յայտնապէս՝ թէ Հրէից շարժական ինչքերը պարոնին
են : Հրեայն գլխովին ստրուկ մ' էր իւր տիրոջ : 1230
թուականին , վերայիշեալ թագաւորին մէկ հրամանը
կարգելուր՝ որ մէկն ուրիշի մը Հրեայն քովը վար չդնէ .
« Բոլոր թագաւորութեան մէջ , ոչ ոք պիտի կարենայ
ուրիշ տիրոջ մը Հրեայն իւր քովը պահել , եւ եթէ տէրը
իւր Հրեայն գտնէ՝ ո՛ւր որ ալ ըլլայ՝ դարձեալ իրա-
ւունք պիտի ունենայ զայն իւր դերւոյն պէս պահան-
ջելու , թէպէտ նա երկար ատեն ուրիշ տիրոջ մը հողին
վրայ բնակած ըլլայ » : 1288 Պէնտէկոստէին օրը արուած
վճիռը կցուցնէ՝ թէ Հրեայները առանց գլխաւորին
հաւանութեան , չեն կրնար անոր կալուածոց մէջ բը-
նակիլ :

Սյնպիտի ստրկութեան մատնուած էին՝ որ Ֆրէ-
տերիկոս Բ. կայսրը՝ 1237 տարւոյն հրովարտակի մը
մէջ այսպէս կըսէ . « Կայսերական իշխանութիւնը հին
ժամանակներէ 'ի վեր՝ Հրէից վրայ մշտնջենաւոր ծա-
ռայութիւն մը դրած է , իրենց դորժած մէկ ամբարշ-
տութեան վրէժխնդրութիւնը մշտնջենաւորելու հա-
մար » : Ուրիշ տարօրինակ սովորութիւն մ' ալ կար մի-
լեռանդ ժամանակներուն . երբ Հրեայ մը քրիստոնեայ
ըլլալ ուղէն՝ պէտք էր իւր ամեն ունեցածներէն հրա-
ժարիլ եւ ինքզինք տեսակ մը մուրացկանութեան դատա-
պարտել : Սյս սովորութիւնը մինչև 1363 ասորիւ 23 ը
տեւեց : Երբ թագաւորը իր աւագական իրաւանց մեծ

մասին տէր եղաւ՝ օտարականաց և պոռնկորդւոց ըստացուածքներուն հետ՝ Հրէիցն ալ գրաւեց ։

Ս. Լուդովիկոս իւր օրէնսդրութեանց մէջ շատ խըստութեամբ կ'աւարուի Հրէից դէմ ։ Հրեայ մը չէր կրնար պարտքի համար իւր պարտապանները նեղել, կամ բանտարկել տալ, և ոչ ալ իրենց պարտքին փոխարէն՝ ստացուածքնին գրաւել ։ Հրեայք միայն օրինաւոր վիշայներու ներկայութեամբ կրնային գրաւ առնուլ, ապա թէ ոչ՝ ունեցածնին յարքունիս կ'գրաւուէր ։ Վերջերն ալ Ս. Լուդովիկոս հրաման ըրաւ Հրէից ինչքերը յափշտակելու, որպէս զի իրենց վաշխառութեան զոհ դացողներուն հատուցում մ' ըրած ըլլան ։

Հրեայները իրենց վաշխառութեան արհեստին հետ բժշկութիւն ալ կրնէին ։ Երեքստասներորդ դարու շատ մը եկեղեցական ժողովներ, ինչպէս 1246 և 1255 ին Պէդիէսի և Սլալի (Երկրքեան ևս քաղաքք Գաղղիոյ) մէջ տեղի ունեցած ժողովները խստիւ արգիլեցին քրիստոնէից՝ որ Հրեայ բժիշկներ չգործածեն ։

Գեղեցիկ մականուանեալ փիլիսոփայ Հրեայները երբեմն կ'հալածէր և երբեմն ալ կ'աշտապանէր, ինչպէս որ իւր արքունի դանձուն շահը կ'ապահանջէր ։ 1291 ին իրենց ինչքերը գրաւեց և տարագրեց . բայց քիչ մը վերջը դարձեալ իրենց վերադարձն ստացան գրեթէ փրկանքով ։ Չարմանալի էր՝ թէ ինչպէս Հրեայները՝ որոնց ստացուածքն յաճախ յարքունիս կ'գրաւուէին՝ դարձեալ միշտ հարուստ մնալով՝ կրկին Գաղղիա վերադառնալու արտօնութիւն կ'ստանային . սակայն պէտք չէ մոռնալ՝ որ անշարժ ստացուածք շատ չունէին, և միշտ իրենց շարժականներուն կէսն ալ օտար երկիր կ'ընդունին ։ Երկոտասներորդ դարէն սկսեալ՝ իրենց հալածմունքներէն և տարագրութիւններէն ապահով ըլլալու համար՝ փոխանակադիրերն հնարեցին ։ 1306 ին, Հրեայք դարձեալ տարագրեցան և ըստացուածքնին ալ գրաւուեցան ։ Երրորդ անգամ հալածուեցան Հրեայք 1311 ին ։ Սմբողջ չորեքստասներորդ դարուն մէջ Հրեայք մերթ կ'հալածուէին և մերթ

կապառապանութիւն , մերթ կըտրճըանային և մերթ՝ կիւյնային ծովու մակընթացութեան և տեղատուութեան նըման՝ երթալով և դալով : Վերջապէս 1394 սեպտեմբեր 17 ին, Հրէից Գաղղիայէն աքսորուելուն վերջին վճռական որոշումը տրուեցաւ : Մեծաւ մասամբ Լորենի , Ալզասի և Բրովէնսի մերձակայ դաւառները քաշուեցան , որոնք տակաւին Գաղղիոյ թագաւորութեան հետ չէին միացած :

Վեշտասաներորդ դարուն , քանի մը Սպանիացի եւ փորթուկալցի Հրեայներ Գաղղիոյ հարաւակողմը բնակելու գային : Գաղղիոյ թագաւորները սիրով ասպնջականեցին զանոնք . Հենրիկոս Բ. ալ՝ 1330 օգոստոս ամսուն հրովարտակ մը հանեց՝ որով իւր պաշտպանութեան ներքե կառնոյր Հրեայները , « իբրեւ իրենց ըստացուածքներով , դորձարաններով եւ ձեռարուեստներով պետութեան կարեւոր ծառայութիւններ մատուցանելու յարմար և խիստ օգտակար մարդիկներ » : Հենրիկոս Բ. ին հրովարտակը 1330 դեկտեմբեր 22 փարիզու խորհրդարանին մէջ արձանագրուելէն վերջը՝ 1374 նոյեմբեր 11 ին Հենրիկոս Գ. էն վաւերացաւ : Սակայն , ինչպէս կրտէ դարուս մատենագիրներէն մէկը , շատ լուսաւորեալ մարդիկ ալ կային՝ որ հին օրինաց այս փոփոխման չէին հաճիր : « Պէտք չէ թողուլ , կրտէին ասոնցմէ ոմանք , որ Հրեայք Գաղղիոյ մէջ հաստատուին , քանի որ իբրեւ դիւանար թշնամի քրիստոնէութեան , իբրեւ խիստ վաչխառու եւ իբրեւ բոլոր ջրհորները թունաւորող կասկածելի մարդիկներ տարագիր եղած են միշտ Գաղղիայէն . եւ եթէ այս թագաւորութեան մէջ անպատճառ պիտի հաստատուին , պէտք է որ դոնէ իրենց ուսին վրայ Բաւէլ մը կամ թագաւորին կնքոյն մեծութեամբ անագեայ թիթեղ մը կրեն , որպէս զի որոշուին քրիստոնեայներէն՝ ինչպէս որ կանուխէն ալ նախատեսուած էր այս պարագայն : Բայց միշտ՝ լաւագոյն միջոյն է տարագրել այս անիծեալ ժողովուրդը » : Գաղղիոյ մէջ նոր հաստատուած այս Հրէից դէմ սաստիկ խռովութիւն ելաւ , եւ Հենրիկոս Գ. կարեւոր համա-

ընցաւ երկրորդ հրամանադրով մ' ալ հաստատել Հրէից ազատութիւնը . սոյն հրամանադրին մէջ վերոյիշեալ Սպանիացի եւ փորթուկալցի հրէից դէմ եղած չարախօսութիւնները զրոյստուցելու կանուանէ , եւ խօսողներն ալ «*խնայող եւ նախնայոք*» :

Հրեայք մինչեւ 1789 անարգել հաստատուեցան Գաղղիոյ մէջ , եւ 1791 ին սահմանադրական կառավարութիւնը կրօնից ազատութիւն հրատարակելով՝ Հրեայք ալ այնուհետեւ օրինաց հովանւոյն ներքեւ ազատօրէն քաղաքացիութեան իրաւունք վայելել սկսան : Հիւպատոսարանը ուրիշ կրօնքներու հետ՝ որոնց պաշտօնեայնները պետութեան թոշակ կընդունէին , երբայկան կրօնքն ալ ընդունեց : 1844 մայիս 23 ին տրուած արքունի հրամանագիր մը կանոնի վերածեց իսրայելացւոց արարողութիւնները : Եբրայեցւոց կեդրոնական խորհրդատեղին փարիզ է : Իւրաքանչիւր դաւառ՝ ուր երկու հազարի մօտ իսրայելացի բնակիչ կգտնուին՝ մասնաւոր խորհրդարան մը կայ : Եբրայական կրօնից գլխաւոր պաշտօնեայն կեդրոնական խորհրդարանին մեծ Ռաբբին է՝ որ ցկեանս ընտրուած է կեդրոնական խորհրդարանին անդամներէն եւ մասնաւոր խորհրդարանաց պատգամաւորներէն :

Նոյն գլխաւոր պաշտօնեայն գոնէ քառասուն տարուան պիտի ըլլայ , ռաբունական երկրորդ աստիճանի վկայական պիտի ունենայ եւ շատ տարիներ ժողովրդական կամ խորհրդարանի ռաբունուոյ եւ կամ ռաբունական դպրոցի մէջ դասատուութեան պաշտօններ վարած պիտի ըլլայ :

Իսրայելացւոց կրօնական միւս պաշտօնեայններն են խորհրդարանի եւ ժողովրդական ռաբբիները , ճահելները եւ շահելները , որոնց պաշտօնն է թրիատել եւ զոհեր ընել ըստ հրէական ծիսից : Այս ամեն պաշտօնեայնները պէտք է Գաղղիացի ըլլան , եւ 1806 ին մեծն Նաբոլէոնի ձեռքով Հրէից մեծամեծներէն գումարուած բարձրագոյն ատենին եւ կամ կառավարութեան վաւերացուած Սիւնհոդոսական ժողովոց լիճիւններուն հպատակի : Եբրայական

կրօնից պաշտօնեայներուն մէջ ծագած վէճերն և՛ անոնց ձեռնարկութեանց դէմ յարուցուած ամբաստանութիւնները ` ուղղակի պետական խորհրդոյն կալատիանին :

Այսպէս Եւրոպա ` որ երբեմն բաղդին հարուածոց երեսէն իրեն թևոց տակ պատսպարուիլ յուսացող Հրէական դաղթականութեան մէկ հատուածը՝ չարաչար տանջելու համար երկրորդ Եգիպտոս մ' եղած էր , հուսկ ուրեմն քաղաքակրթութեան առջեւ խոնարհելով ` զիջաւ ճանչնալու այն անշուշտ ժողովրդեան ` Աստուծոյ մի արարած , մէկ խօսքով հարաւր ըլլալը , և թոյլ տուաւ մարդկութեան յատուկ իրաւունքները վայելելու :

Որչափ խժեռական է մարդոց վիճակի անհաւասարութենէն ` բնութեան անհաւասարութիւն նկատել . սորաէն եւ հեղին անբանից հաւասար կրլլան . որով աչքին փոխանակ զի ` բնութիւնն ամենուն հաւասարապէս մէկ խանձարուք եւ մէկ պատանք տուած է : Այսպիսի բարբարիկ եւ հրէշ մտածութիւնք որչափ ծնունդ են յետագէմ քաղաքակրթութեան , նոյնչափ եւ անյաղթելի մոլեռանդութեան , որոնք երկուքն ալ ամեն ինչ արդար և բարի կնկատեն ` ինչ որ իրենց շահուն կը ծառայէ , Յետագէմ քաղաքակրթութիւնը կրսէ , իրաւունքն ունի . եւ չխղճէր տկարին իրաւունքը խեղդելու . մոլեռանդութիւնը կվճռէ , նպաստն զիջոցը չարաչափ , եւ իւր տարօրինակ խժեռութիւնքն Աստուծոյ եւ մարդկան առջև անբասիր ընել կճգնի : Ասոնց համադրելու համար հարկ չունիմք անցեալ եւ ներկայ պատմութեանց մէջ ապացոյցներ որոնելու :

ԲԱՆԱՍՏԵՂԵՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՆԴՈՒԽՑ ԾԵՐՈՒՆԻՈՅ

ԴԱՐՁ Ի ՀԱՅՐԵՆԻՍ

Որպէս թռչուն անցաւոր
 յետ ձմերան դժնդակ՝
 Սիրան հրճուանօք եռացեալ
 'ի բոյն դառնայ կամ կղզեակ ,
 Դիմեմ առ քեզ խայտալով ,
 առքեզ , ո՛վ վայր իմ ծննդեան ,
 Անդրէն 'ի քէն ստանալ ոյժ
 և զհասակ մանկական :
 Ի հարազատ յայս տիանց ,
 մինչդեռ հեռի՝ ղիտ ալիք
 Հեռի մղե՛լ մղեցին
 բիւր բռնաշունչ փոթորիկք ,
 Քանիցս արդեօք ողբացի
 ընդ բաժանումնս տխրադին ,
 Եւ ասէի՞ կողիողմամբ
 — տեսից՝ ըզքեղ վերադին — :
 Հեծեծէի լալադին ,
 ինձ մըլտիթար լանդրէի .
 Այլ հեզ անձն իմ և թշուառ
 չեղև հմին արժանի :
 Ես տարադէմ հայրենեաց ,

և նա յինէն հեռացաւ .
 Եւ մահաձիգ դիմ աչօք
 քող տխրութեան ձղեցաւ :
 Յօտար ավուռնս երերեալ
 զանձն իմ տեսի եղկելի ,
 Եւ դառն հառաչ արձակեալ
 « պանդո՛ւխտ իցեմ » , գոչեցի :
 Բնաւ թէ արդեօք ես երբեմն
 ընդ տարաշէտքս աստեղծք ,
 վայելեցի ցնծութիւն ,
 այլ խառն և եթ տրտասուօք ,
 Զտիւ և դիչեր աստապեալ
 խնդրէի դքեղ , Հայրենիք .
 Այլ արձագանգս կրկնէին
 և ասէին . . . Հայրենիք :
 Ո՛հ , կարի շատ , ո՛վ սուրբ վայր ,
 պարարտ հողոյդ քո 'ի տես
 Հալեցայ , արդ դամ ասքեղ
 տալ ըզհամբոյր ըղձակէղ :
 Դու որորան մանկութեանս ,
 ես քո 'ի ծոց մայրենին
 Ծանեայ զԱստուած , և ուսայ
 ըզքեղ սիրել կաթոգին :
 Այն ինչ բացան իմ աչկունք ,
 յիս բոց սիրոյդ վառեցաւ ,
 Եւ մինչ լեզուս ապաքան
 զքեղ ներբողել ցանկացաւ ,
 Բաղդ ոխերիմ եւ դժխեմ
 խլեալ 'ի քէն զիս բնաւին ,
 Ի խորթ տարաւ հայրենիս .
 նա ինձ բանտ էր խաւարին ,
 Ի ծընողաց սիրելեաց .
 օտարացեալ իմ յանկարծ ,
 Յուրախութիւն վայելել
 ո՛չ տեսին աչքս անձկայրեաց :
 Թռչեակ դայր մերթ յոստախիտ

ծառսըն՝ բունէր և՛ ի թաւուտ ,
 Առ որ ձգեալ ըզձայն իմ՝
 մինչ գեղգեղէր խաղաղուտ ,
 Զայս գոչեցի , ո՛վ թռչուն ,
 քանցր քընար անտառին ,
 Յարծաթափայլ քո ՚ի թևսդ
 բարձեալ տարցես զսլանդխտին՝
 Զարտօսր աղի եւ ըզլիշտ ,
 յօտարութեան զիմ բաժին :
 Այլ արդ , դարձայ , հա՛ խղիկն ,
 ուր իմ ոքրան նախ եղաւ ,
 Ահա՛ լճակն , հրուանդան ,
 լերինք եւ ձորք դաշտ անբաւ .
 Խսկ արութեան իմ ընկերք ,
 քաջակորով պատանիք
 Ո՛ւր արդ , աւանդ ծերացեալ ,
 բաղմաց խամրեալ զերթ ծաղիկ — :
 Հողածի՛ն դու , բաց ՚ի քէն ,
 ոչ ինչ տեսի փոփոխեալ ,
 Ծառն է կանաչ եւ շքեղ
 բիւրաբեղուն զարդարեալ ,
 Շնչէ սողոյս քաղցրասիւղ ,
 տերևք հեղիկ շշչեն .
 Համայն գառինքն ՚ի մարմանդ
 ճարակ իւրեանց գտանեն .
 Որպէս էին ՚ի սկզբան ,
 նոյն եւ մի են համօրէն :
 Ո՛հ , աւանդ , ես միայնակ ,
 ցանկալի՛դ իմ հայրենիք ,
 փոյթ կորուսի զառաջին
 ամս մանկութեան վաղանցիկ :
 Ո՛ւր իմ ճակատ պաղպաջուն ,
 ախօ՛սք ՚ի նման ծերութեան ,
 եւ ցուրտ ձմեռն յաջորդեալ՝
 արդ զգարունս մանկութեան .
 Ո՛ւր ձայն խրոխտ առաջին ,

Հասակ չկանգուն նազելի ,
 Այժմիկ մարմինս 'ի դողի ,
 ձեռք իմ եւ ոտք յերերի :
 Արդ քաղցրաշունչ քո զեփիւռ
 հիմ ո՛չ զնախկին ախորժակ
 Ազդէ սրտիս , չգիտեմ .
 նաև բերողդ անուշակ
 Զառնում ըզհամ , եւ ոչ իսկ
 գիտեմ երգէ՞ թէ սոխակ :
 Ոչ խմանամ թէ ծաղիկն
 հոտ ո՛րպիսի նա ինձ տայ .
 եւ թէ վճիտ այս վտակ ,
 զիա՛րդ հեղիկ ընթանայ :
 Այսպէս ո՛վ գու անողորմ ,
 ամենածախ ժամանակ ,
 Որ ո՛չ առ ոք գուլթ 'ի քեզ ,
 մայես զամէն զհասակ ,
 Ո՛րպէս ընթացք քո երագ
 և գերանդի քո հատու ,
 Առ հասարակ հունձք եմ քո՝
 ծեր և տղայն կաթնարբու :
 Անցանես գաղտագողի ,
 սահիս՞ գընաս յոյժ արագ ,
 Զ՛հետ ձգելով քո զամբոխ
 հէգ էակաց , և բաժակ
 Տալ ըզմահուն , և վախճան
 առնել կենաց վշտալի ,
 Որոյ կարճ են ճանապարհք ,
 յաչաց քթթել՝ սպառի :
 Այսպէս զաշխարհ ընդ ձեռամբ
 համայն հզօր թագաւոր՝
 Կալցէ բընաւ գլխովին ,
 և հրամանին ահաւոր
 Պատկառ կացցեն յերկիւղէ
 աղդ և աղինք ամենայն ,
 Իշխանայն և պայազատ ,

աղասորդի և վաշտկան ,
 Նոյն եւ ողորմ հէգ տնանկ
 նստեալն յանշուք 'ի խրճիթ ,
 Յորմէ հեռի միշտ վախնուն
 ուրախութիւն եւ ժմիտ .
 Այլ երկոցունց իսկ բնութեան
 օրէնք զնոյն հրամայեն ,
 Նոյն եւ մի են համերէն :

ԴԻԻԳՈՐ ՍՍՐԿԱՒԱԳ

Գ. ԻԻԹԻԶԵՍՏ

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Մարդիկ կան՝ որ բարիք կընեն չէ թէ բարեգործ ըլլալու, այլ այնպէս երևելու համար. ասոնք կեղծ բարեգործ և բարերարներ են. մարդիկ ալ կան՝ որոնք բարիք կընեն առանց ակնկալութեան պատուոյ, շահու և փառաց, մի միայն ընկերին բարիք ըրած ըլլալու ներքին խնդութեամբ բաւականացեալ. ասոնք ճշմարիտ բարեգործ և ճշմարիտ բարերարներ են, և իրաւամբ այլոց գովութեան և երախտագիտութեան արժանի ։

Երանի՜ անոր՝ որ ընկերին երախտագիտութիւնը վայելելու քաղցրութիւնը կուենայ. բայց որչափ երանութեան արժանի են անոնք, որոնք ո՛չ թէ մասնաւորի մը՝ այլ հասարակաց շնորհակալութեամբ և գովութեամբ կպատուին՝ ազգին մատուցած ձեռնտուութեան և օգտակարութեան փոխարէն ։

Յուսոյ խմբագրութիւնն իրեն քաղցր պարտաւորութիւն մը կհամարի՝ իւր սովորութեան համեմատ անկեղծ շնորհակալութիւն մատուցանել այն աղնիւ եւ ազգասէր անձանց՝ որոնք կամակար փութով յօժարած են սառար եւ ձեռնտու ըլլալ Ս. Վանացի թէ՛ նիւթական եւ թէ՛ բարոյական պիտոյից, եւ զմեղ իրենց քաջալերութեամբ եւ ջերմ համակրութեամբը պատուել ։

Ասոնց մէջէն մասնաւոր շնորհակալեաց արժանի են անոնք՝ որոնք որ իրենց ուխտաւորութեան պարտքե-

ըը կատարելէն զատ , Ս. վանացս նիւթականին ապա-
գայ յաջողութիւն մը պատրաստելու մոռք չանուն Ս.
վանացս եւ վարժարանին առանձինն երկաթուղոյ
բաժնեթուղթեր նուիրելու հաճեցան :

Սոյն նուիրատուութեան մէջ նախընթաց օրինակ
եղաւ Մեծ , Յակովբ Էֆէնտի Թողատլեան , երեք
հատ բաժնեթուղթ նուիրելով 'ի յիշատակ հոգւոյ իւր
վաղամեռիկ դստեր Մարիամ օրիորդի : Նոյն նախան-
ձելի փոյթն ունեցան հետեւեալ բարեպաշտօն եւ ազ-
գասէր անձինք , եւ նուիրեցին :

4	հատ	բաժնեթուղթ	Մեծ. Յովհաննէս Էֆէնտի Եսայեան
3	»	»	Աբիկ » Ռահմէան
1	»	»	Տիգրան » Բարադամեան
1	»	»	Աւետիս » Հաբէնց
1	»	»	Պետրոս » Պէշիկպաշեան
1	»	»	Մկրտիչ » Փափագեան

Աներկախ եմք թէ այս յօժարակամ նուիրատու-
թիւնք մեծ ուրախութիւն պիտի պատճառեն Ս. վա-
նացս օգտին եւ յառաջագիմութեան վաւերացող սրտե-
րու , եւ միանգամայն յորդոր եւ խրախոյս մը պիտի
ըլլան ուրիշ բարեպաշտ եւ ազգասէր անձանց , սոյն
ազնիւ օրինակին հետեւելու :

ԱՅԼԵՐԱՅԼՔ:

Այսին առողջաբանութեամբ . Ահնջ , Ահանջը զգայարանաց ամենէն փափուկն է . ականջի դործարանաց մասն ուսածոյ կաղնակերպութիւնը՝ մեծամեծ եւ սաստիկ հիւանդութեանց ենթակայ կընէ զայն , զոր շատ անգամ յաջողակ վիրաբոյժ մ' ալ չկրնար բժշկել : Այս հիւանդութիւնները կամ արտաքին եւ կամ ներքին են . ընդհանրապէս առանձին բժշկութիւնը չկրնար ականջին ներքին հիւանդութիւնները առողջացնելու հարը դրտնել : Արտաքին հիւանդութեանց մէջ ամենէն աւելի սովորականը oreillons քունքերու ցաւ կոչուածն է՝ որ գրեթէ միշտ ապականիչ բնութիւն մ' ունի :

Մատաղահասակ աղջկանց օղ կախելու համար ահանջ ծակելը՝ թէպէտ եւ հիմա այնչափ սովորական չէ , ինչպէս էր յաճաջ , բայց տակաւին շատ տեղեր այս սովորութիւնը կայ , որ ո՛չ վնաս ունի , եւ ո՛չ , ինչպէս ոմանք կ'կարծեն , օգուտ : Միայն թէ բնականապէս խիստ փափուկ զգայութեան տէր եղողներուն սաստիկ ցաւ կ'սպառնաւէ բլթակին ծակուելը՝ որ երբեմն վէրք ալ կ'սպառնաւէ եւ կուռնու : Այս վիճակին մէջ ծակելու դործողութիւնը կրկնել խստաւ անպատեհ է : Նոյնպէս աղէկ չէ այն միջոցին ականջը դինդ դնել՝ ծակը բաց մնալու համար , վասն զի վէրքին շուտ բժըշկուելուն արգելք կըլլայ : Եթէ քանի մ' անգամ տուղտի (կիւլ խաթէմ) ջրով լուացուի , մէկէն ցաւը կ'աղբի , եւ վէրքն ալ շուտով կ'բժշկուի :

Ահանջի ցաւերն եւ նոյն իսկ ժամանակաւոր խլութիւնը՝ որ կ'արեւի է մշտատեւ ըլլալ , շատ անգամ այն մարդոց կ'հանդիպի , որոնք լսելեաց խողովակին մէջի կուտակումը , ականջին ներքին աղաղ մաքրելու հոգ

չեն տանիր : Երբ այս աղաքը թանձրանայ , պէտք է 'իսկզբան կակուղցնել զանիկա նուշի իւղով կամ պարզապէս դաղջ ջրով : Այս դարմանն ընելու է հետեւեալ կերպով : Հիւանդին գլուխը կոնքի մը վրայ բռնել տալով՝ ականջին խողովակին մէջ գրեխով պէտք է քիչ մը դաղջ ջուր լեցունել , եւ այսպէս ընել գլուխն այս կամայն կողմը դարձունելով : Այն ատեն ականջակրկիտով մէկ կողմէն կակուղցած հիւթերը մաքրելու է : Եթէ այս միջոցը չյաջողի , պէտք է վիրաբուժին դիմել , որ կրնայ նոյն թանձր հիւթը հանել առանց լսելեաց դործարանը վիրաւորելու վտանգին մէջ դնելու :

Մատաղ տղայոց ականջէն վաղած դեղին հիւթը , բնական վէրք մ' է , զոր պէտք չէ երբեք խափանել , ապա թէ ոչ՝ տղայն ջղաձգութեանց կամ աւելի կամ նուազ ծանր հիւանդութեանց ենթակայ կըլլայ : Միայն պէտք է հոգ տանիլ միշտ ականջը մաքրել եւ տղային բժշկութիւնը բնութեան թողուլ , որ հարկ չեղած վայրկեանէն վազելը կդադրեցնէ :

Ականջի արտաքին ծորումն ալ կայ . ամէն օր ականջին ներքին մերթը տուղտի արմատի թեթեւ ջրով մը լուալ պէտք է , եւ թողուլ որ ծորումը չարունակէ՝ մինչեւ որ ինքնին կտրի . եթէ բոլորովին այս ծորումը դադրեցնենք , առողջութեան վնասակար հետեւանքներ կրնան յառաջ գալ :

Զանազան արտաքին մարմններ կրնան ականջին մէջ թափանցել : Շատ ատեն տղայոց խաղալու ատեն՝ կապարեայ գրչի կտոր մը , փոքրիկ քար մը , սիսեռ մը կամ ասոր պէս բան մը կմտնէ ականջին . նոյնպէս դիպուածով՝ ականջին մէջ կմտնէ միջատ , ճանճ , մըլուկն և տեսակ մը ականջամուտ perce — oreille կոչուած միջատը : Թէպէտ եւ ռամիկ հասարակութեան այն կարծիքը՝ թէ այս վերջին միջատը կրնայ մահ ծնանիլ , եւ պարուտակը ճեղքելով՝ մինչև ուղեղը կերթայ՝ բոլորովին սուտ ենթադրութիւն է , բայց և այնպէս թէ՛ այս միջատին եւ թէ՛ ուրիշ միջատի մը ականջին ծակը մտնելը խիստ կնեղէ եւ ցաւ կպատճառէ :

Դարձեալ պէտք է իւղային հիւթեր դործածել այսպիսի դէպքերու մէջ, զի եւ ոչ մէկ միջատ մը կրնայ դիմանալ այս տեսակ հիւթերու առջեւ, այլ անմիջապէս կը մեռնի: Երբ մեռնի, ականջակրկիտով մը դուրս կհանուի: Երբ այս արտաքին մարմինները թէ՛ կարծր եւ թէ՛ մեծ ըլլալով, վէրք եւ բորբոքումն պատճառեն, զանոնք դիւրաւ չենք կրնար դուրս հանել, այն ատեն ատենին բժշկութեան դարմանները չեն զօրեր, պէտք է վիրարութիւն դիմել:

Դասական ականջաց: Ականջաց մէջ տեղի ունեցած դռն չիւնը իրապէս տաղտկութիւն եւ ցաւ կպատճառէ: Ինչպէս սովորաբար նախապաշարումը կարծել կուտայ՝ Կրկնակայական ձայն մը չէ այն՝ այլ իրական ձայն է, եւ պատճառը կատարելապէս յայտնի է: Լսելեաց խողովակը միշտ բաւական օդ կպարունակէ, երբոր որ եւ լոցէ պատճառաւ ականջին ներքին կողման բարեխառնութիւնը թեթեւ կերպով մը խանդարի, արտաքին օդը ականջին մէջ թափանցելով եւ իւր յանկարծական ջերմութեամբ տարածուելով՝ դռնիւն կպատճառէ: Եթէ իրական հիւանդութեան մը նշան չէ, տուղտի արմատի ջրոյ բարեխառն հիւթեր դործածելով՝ դռնչեան առջեւը կրնանք առնուլ: Այս հիւթերը լսելեաց խողովակին ներքին կողմը տեղի ունեցած բորբոքումը կրնան դադրեցնել, եւ յանկարծական ջերմութեանց վերջ կուտան, որոնք երբեմն խիստ սաստիկ կըլլան, և իրենցմէ յառաջ կուգան դռնչիւնները: Ասոնք յանկարծական նուաղման նախազուշակ կրնան համարուիլ. եթէ դռնչիւնը սաստիկ ըլլայ, վէրքեր բանալով լուսնոտութիւն ալ կպատճառէ:

Երբ այսպիսի դարմաններով կարելի չըլլայ բժշկուիլ, հաւանական նշան է՝ որ ականջին մէջ կսկսի ուռեց ձեւանալ, և պէտք է վիրարութիւն դիմել, որ դիւրաւ կըրնայ ուռեցքը կտրել և հիւանդութիւնն անհետ ընել:

Մարմնական շահ: Մակերդանացու ոց՝ ֆիլիպպոս թագա-

ւորն ուզելով իւր երկրին սահմաններն ընդարձակել ,
 Թրակիոյ մասին վրայ աթենացի գաղթականութեան մը
 շինած Ողինթոս քաղաքին վրայ դնայ : Ողինթացիք ա-
 թենացւոց դիմեցին , որոնք ֆարէս անունով մէկն օգ-
 նութեան խրկեցին : Բաւական ատեն յաջողեցան գի-
 մակալել թշնամոյն , բայց ներքին և ընտանի թշնամու-
 թիւն մը չուտով տապալեց զիրենք , վասնզի քաղաքին
 հզօր և աւագ մարդոցմէ երկու անձիք՝ Եւթիկրատ
 և Լասթենէս , փիլիպոսէն կաշառուած՝ քաղաքը մատ-
 նեցին , որով թշնամին ներս խուժեց , և բնակչաց կէսը
 դերի վարեց , կէս մասը ծախեց , և նոյն իսկ մատնիչ-
 ները չարայար նախատակած ըրաւ : Բոլոր մակեդոնական
 բանակը թշնամանօք և վատ ու մատնիչ անուններով կը-
 նախատէին զանոնք , որոցմէ դառնապէս վշտացած՝
 փիլիպպոսի դիմեցին , բայց ան ալ ս'ա հենգնական պա-
 տասխանով դատերնին լմնցուց . — Գացէ՛ք , և մի՛ գա-
 լիք այդ տնտայ մարդոց խօսքին վրայ , որոնք սովոր-
 ած են ամեն բան իրենց բնիկ անուամբը կանչել : —

Նոր հրապարակումներ . 1880 . Ամսոյս սկիզբէն այս
 տնունով կիսամետայ հաճոյս մ'ալ սկսաւ հրատարակուիլ
 խմբագրութեամբ Արժ . Տ. Հմայեակ Ծ. Վարդապետի Դի-
 մաքսեան :

Գրական ասպարիզին մէջ երեւցած այս նոր քերթը՝
 և յուսամբ թէ իւր նպատակին եւ անունն համեմատ , հա-
 ստակաց օգտակար ծանայութիւններ կ'մատուցանէ , եւ
 ինքն ալ փոխադարձ ընթերցասէր ազգայնոց քաջալերու-
 թիւնը կ'վայելէ :

Յունոյ խմբագրութիւնն ո՛չ սակաւ բերկրութիւն կրգ-
 գալ հրապարակի վրայ ուրիշ կոծնական քերթ մ'ալ տեսնե-
 լով , վասն որոյ պարտք կ'ընտրի յաջողութիւն եւ յարա-
 տեւոյթիւն մատթել Արժ . Խմբագրին , եւ յորդորել զազ-
 գայինս՝ որպէս զի հոսին այս նոր եւ ազգօգուտ քերթն
 իրենց ընթերցասիրութեամբը խրախուսել :

ՅՈՅՍ Ը Կերեւի ամիսն անդամ մը 64 երեսէ բաղկացեալ տեաքով մը : Գինն է ամեն տեղւոյ համար մէկ տարին երեք արծաթ մէճխտիէ , վեց ամսուան համար՝ երկու արծաթ մէճխտիէ առանց ծախուց ճանապարհի :

ՅՈՒՍՈՅ հետ յարաբերութիւն ընելու համար պէտք է թղթակցել յանուն խմբադրութեան :

ՄՏՈՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՏԵՂԵՐ

Կ. ՊՕԼԻՍ. Գրախճառ եղբարք Գալաֆեան . Զաքմաք
ճըլար Էօղուշու
ԲԵՐԱ . Ելալաճառ Ստեփան աղա Կիւլէրեան , Տօղրու Էօլ
սլարաղան , Թիւ 173
ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ . Մ. Յովհաննէս աղա Նաղըճեան
ՊԱՐՏԻՋԱԿ . Մ. Յարութիւն աղա Մ. Կարապետեան
ԱՏԱԲԱԶԱՐ . Պ. Արմենակ Յ. Նրամեան
ՄԵՄ—ՆՈՐ — ԳԻԻՂ ԲԱԶԱՐՈՒ . Կարապետ աղա Մ. Անդր.
Շարապլսանեան
ՊՐՈՒՍԱ . Մ. Ստեփան աղա Թանկերեան
ԿԵՅՎԷ . Աղարիկ աղա Մ. Յ. Նրամեան
ԱՆԳՐԻԱՆՈՒՊՕԼԻՍ . Թորգոմեան ընկերութիւն
ԿԱՐՍ . Մկրտիչ Էֆէնտի Լհրամճեան

